

A stylized graphic of an eye in shades of blue and white, with a central pupil and radiating lines, positioned to the left of the title.

INNBLIKK

ET SOSIAL – ANALYTISK VERKTØY FOR Å FOREBYGGE
OG AVDEKKE SKJULT MOBBING Utviklet av **Tove Flack**

STATLIG SPESIALPEDAGOGISK KOMPETANSESENTER

Universitetet
i Stavanger

Det humanistiske fakultet
Senter for atferdsforskning

This PDF is registered for copyright under the Senter for Atferdsforskning, University of Stavanger and the author of this work, Tove Flack. This PDF is part of the publication 'Innblikk, et sosial- analytisk verktøy for å forebygge og avdekke skjult mobbing' and is intended for private use on an individual basis. You can also buy the book which accompanies this PDF from the Senter for Atferdsforskning at the University of Stavanger (see contact details below). Any unauthorized reproduction is strictly prohibited. You may not copy, sell or re-distribute this PDF. Normal regulations apply for citation of this work, in line with Norwegian law. All photographs are the sole copyright of the author. Copying or downloading of any of the photographs from the PDF is forbidden.

This PDF is intended for screen viewing and occasional printing of parts of the PDF for study purposes only. A professionally printed version of this PDF is available as a book from the Senter for Atferdsforskning, see details at the bottom of the page.

© Senter for atferdsforskning 2010

Author © Tove Flack 2010

Photographs © Tove Flack 2010

The University of Stavanger takes the issue of copyright seriously. If any breach of copyright regarding this publication is observed, we encourage those concerned to take contact with the Senter for Afterdsforskning at the following address:

Senter for Atferdsforskning, Universitetet i Stavanger, 4036 Stavanger

Tlf: 51 83 29 00 www.uis.no/saf

ISBN: 978-82-7578-043-8

Hva er INNBLIKK?	6
Retten til et godt psykisk miljø.....	10
Del 1- Observasjon av samspill	13
Litt om å kommunisere	13
Observasjon som metode	14
Forarbeid.....	16
Hva ønsker skolen å finne ut?	17
Hvem skal observeres?	17
Hva skal det fokuseres på i observasjonene?	18
Kroppsspråk	18
Ansiktsuttrykk	18
Ord - lyder - tonefall	19
Bruk av artefakter for å ramme en annen.....	19
Menge bekker små blir en stor å.....	19
Hvem skal foreta observasjonene?.....	20
Gjennomføring	21
Ulike typer observasjon	21
Observasjon i friminutt	21
Observasjon i overgangssituasjoner	25
Observasjoner i klassen	26
Undervisning av hele klassen	26
Strukturert observasjon	31
Tidsbruk	32
Skriving av observasjoner.....	33
Analyse av observasjoner	34
System for læring	34
Etterarbeid.....	34
Muligheter og begrensninger ved observasjon	35
Del 2- Samtale om samspill.....	37
Elevsamtalen.....	37
Samtalestrukturen	37
Den gode samtalen.....	37
Sosiometriske opplysninger	38
Forarbeid	39
Hvem skal intervjues?	39
Hvem skal samtale med elevene?.....	40
Tidsbruk og rekkefølge på samtaler.....	40
Gjennomlesing av samtalemål.....	41
Oppfølgende spørsmål.....	42
Et egnet sted for samtalen.....	42
Koding av elever	43
Bruk av papirskjema eller skjema på PC.....	43

Kontaktetablering.....	44
Gjennomføring.....	44
Gjennomgang av spørsmålene	45
Spørsmål om vennestruktur.....	45
Spørsmål om positiv kommunikasjon.....	46
Spørsmål om negativ kommunikasjon	47
Spørsmål om mulig mobbe offer	52
Spørsmål 10.....	52
Spørsmål om trivsel.....	55
Avslutning av samtalen.....	57
Analyse av elevsamtaler	58
Sosiogram over venner.....	58
Sosiogram over positiv feedback.....	62
Tabell over negativ kommunikasjon.....	63
Sosiogram over negativ feedback	63
Samleskjema for svar på spørsmål.....	65
Samletabell for popularitet.....	66
Samletabell for makt.....	66
Samleskjema for opplysninger om enkelt elever	67
Samleskjema for svar på spørsmål.....	67
Samlet vurdering.....	70
Mal spørreskjema.....	73
Etterord.....	77

- når noen demonstrativt går sin vei hver gang Johanna kommer...
  - når hun ikke hører hva de andre sier, men likevel forstår at det handler om henne og at det som blir sagt ikke er positivt og hyggelig...
  - når flere og flere tillater seg å se på henne med ”du et så teit og håpløs uttrykk...”
  - når alle planlegger hva de skal gjøre sammen på festen i kveld, mens Johanna står litt bak de andre og tenker at hun er den eneste som ikke har fått innbydelse...
  - når hun opplever at de populære jentene, Yvonne og Renate, stadig får med seg flere og flere på å baksnakke og utestenge henne...
- ...DA hadde det vært godt om de voksne fikk **INNBLIKK** i hva som egentlig er på gang.

INNBLIKK er et sosial - analytisk verktøy som er utviklet for at skolen lettere skal kunne forebygge og oppdage skjult mobbing.

Det finnes alt for mange barn og unge som blir plaget på skjulte måter i årevis, uten at de voksne ser det eller griper fatt i mobbingen på en god måte. Det er en stor fare for å bagatellisere det som skjer og å misforstå situasjonen. Skjult mobbing har et uttrykk som ofte virker udramatisk og ufarlig for utenforstående og derfor tror voksne gjerne at vanskene ligger hos offeret. ”Hun er jo så stille og forsagt”, eller ”han har jo en veldig spesiell væremåte”.

Skjult mobbing kan ofte foregå over svært lang tid og for mange kan plagingen medføre psykiske og sosiale vansker gjennom hele livet.

Jeg vil rette en særlig takk til Senter for Atferdsforskning (SAF) som har gitt meg anledning til å prøve ut metodene på flere skoler, og til Utdanningsdirektoratet for støtte til publisering.

Jeg vil også takke de skolene som har deltatt i utprøving av metodene i INNBLIKK, samt de enkeltpersoner som har gitt innspill i forhold til tekst og innhold. En spesiell takk gis også til de elvene på Kannik skole som har bidratt ved å posere foran kamera. Alle bilder i heftet er arrangert.

Jeg håper heftet vil komme til nytte, at det vil kunne bidra i arbeidet for å bygge inkluderende miljøer der alle barn trives.

Tove Flack

Hva er INNBLIKK?

INNBLIKK retter blikket mot et område som har vært lite fokusert i skolen, nemlig lærerens evne til å se og forstå samspillet som foregår mellom elever.

Sosialt samspill dreier seg om den kommunikasjonen som foregår mellom mennesker. For å kunne lede barn og unge inn i positivt samspill, trenger voksne innblikk i den kommunikasjonen som foregår mellom barn og unge. Når en elev utsettes for skjult mobbing er det en særlig stor utfordring å få tak i samspillet fordi aggresjonen som utøves ofte har et lite dramatisk uttrykk.

Fysiske voldshandlinger er synlige, og trakassering ved bruk av stygge ord er hørlig, men når noen plager medelever indirekte, er aggresjonen fordekt. Indirekte mobbing består av mange ulike teknikker som varierer, men som har det til felles at de ikke har et tydelig aggressivt uttrykk slik som slag, spark og stygge bemerkninger.

Skjult mobbing er minst like alvorlig som åpne mobbepormer og gir ofte store psykiske skadevirkninger for offeret når plagingen foregår over tid.

Definisjon på mobbing

Med mobbing eller plaging forstår vi psykisk og/eller fysisk vold rettet mot et offer, utført av enkeltpersoner eller grupper.

Mobbing forutsetter et ujevnt styrkeforhold mellom offer og plager, og at episodene gjentas over tid. (Roland & Vaaland 1996)

Skjult mobbing starter ofte med baksnakking og ryktespredning om en person. Prosessen foregår ved at en elev begynner å snakke negativt om en annen elevs utseende, personlighet eller handlinger til andre. Det trenger ikke være slik at personen objektivt sett skiller seg ut fra andre, men når noe blir sagt lenge nok har det en tendens til å feste seg som en sannhet.

Case

Johanna har alltid vært av de første til å rekke opp hånden i klassen. Hun liker å vise at hun kan noe, at hun har lest leksene sine. Hun har ofte fått positiv tilbakemelding fra sine medelever i forhold til dette. De ser på henne som flink og som ei jente de kan spørre dersom de selv ikke forstår.

Yvonne har begynt å irritere seg over Johanna. Hun har fått litt mye oppmerksomhet i gruppa den siste tiden og i går var Johanna og Renate på kino uten at Yvonne ble invitert med. Yvonne ønsker at Johanna ikke skal få så mye fokus. Det er jo vanligvis hun, Yvonne, som de andre henvender seg mest til.

"Du Renate," sier Yvonne, "legg merke til Johanna i timen nå. Se åssen hun rekker opp hånda og vifter for at læreren skal se henne. Det er alltid sånn. Når læreren spør om noe, er hånden oppe med en gang. Det irriterer meg at hun alltid skal markere at hun vet alt best bestandig."

Med denne kommentaren legger Yvonne den første byggestenen i en kampanje for å stemple Johanna negativt.

Før den neste timen begynner sier Yvonne til Renate: " Du...vi teller alle gangene Johanna rekker opp hånden for å svare læreren". Timen har så vidt begynt og ganske riktig...ved første spørsmål fra læreren er Johanna der...hun rekker hånden høyt opp og vifter med den for å bli sett av læreren. Yvonne og Renate ser på hverandre og fniser.

Johanna ser at de to ser på henne og ler sammen. Hun kjenner seg litt usikker. Hva er det som skjer?

Ute i friminuttet står Johanna og mange av jentene sammen i en klynge slik de ofte pleier. Johanna går på do, og da forteller Yvonne til de andre jentene at hun synes Johanna er blitt litt vel høy på pæra. "Bare legg merke til hvordan hun hele tiden skal være best og vite alt," sier hun. Ei av jentene, Mette, poengterer at hun synes Johanna er grei, at hun aldri brifer med det hun kan. "Nei, men det ser ihvertfall litt komisk ut da... når hun vifter," sier Yvonne. Hun løfter armen og etteraper Johanna sin måte å vise at hun kan svaret i timen. Flere av elevene ler litt. Yvonne er god til å etterape.

Etter hvert som dagene går og elevene blir vant til å høre slike uttalelser om eleven, så farger det deres syn på vedkommende sakte men sikkert.

Johanna er ikke kul...hun er smiskete...dessuten tror hun visst at hun er så mye bedre enn alle andre. I går kom hun med nye klær igjen. Alltid dyre klær... bortskjemt...etc. Familien har masse penger og det sørger hun for å vise. Dessuten er hun en skikkelig jåle. Sminker seg mega mye, da.

Når et negativt rykte spres om en person, kan det over tid bli legitimt i en hel gruppe, klasse eller også på skolen generelt å overse personen, la være å svare vedkommende og å gi små signaler som kommuniserer til personen hvor håpløs hun eller han er etc.

Når mange elever trekker seg bort fra en elev, har voksne lett for å misforstå situasjonen og tro at elevene generelt tar avstand fra et barn eller en ungdom fordi det er noe spesielt med personen.

Forskning viser at det er mye større sjanse for at voksne griper inn og stopper det som skjer når mobbing har en fysisk eller direkte verbal karakter enn når plagingen foregår på mer indirekte måter. Den store utfordringen når det gjelder skjult mobbing, er å få tak i hva som faktisk skjer mellom de elevene det gjelder. Lærere trenger effektive måter å få informasjon på som de kan stole på om samspillet.

INNBLIKK er utviklet spesielt for å avdekke skjult mobbing. Når skolen eller foresatte får mistanke om at mobbing foregår på indirekte måter, men de er usikre på hvordan det gjøres, og hvem som står i spissen for å plage mobbeofferet, vil INNBLIKK kunne være et nyttig verktøy. Prinsippene som brukes her kan dessuten også brukes forebyggende.

INNBLIKK kan være en god hjelp for å få kunnskap om:

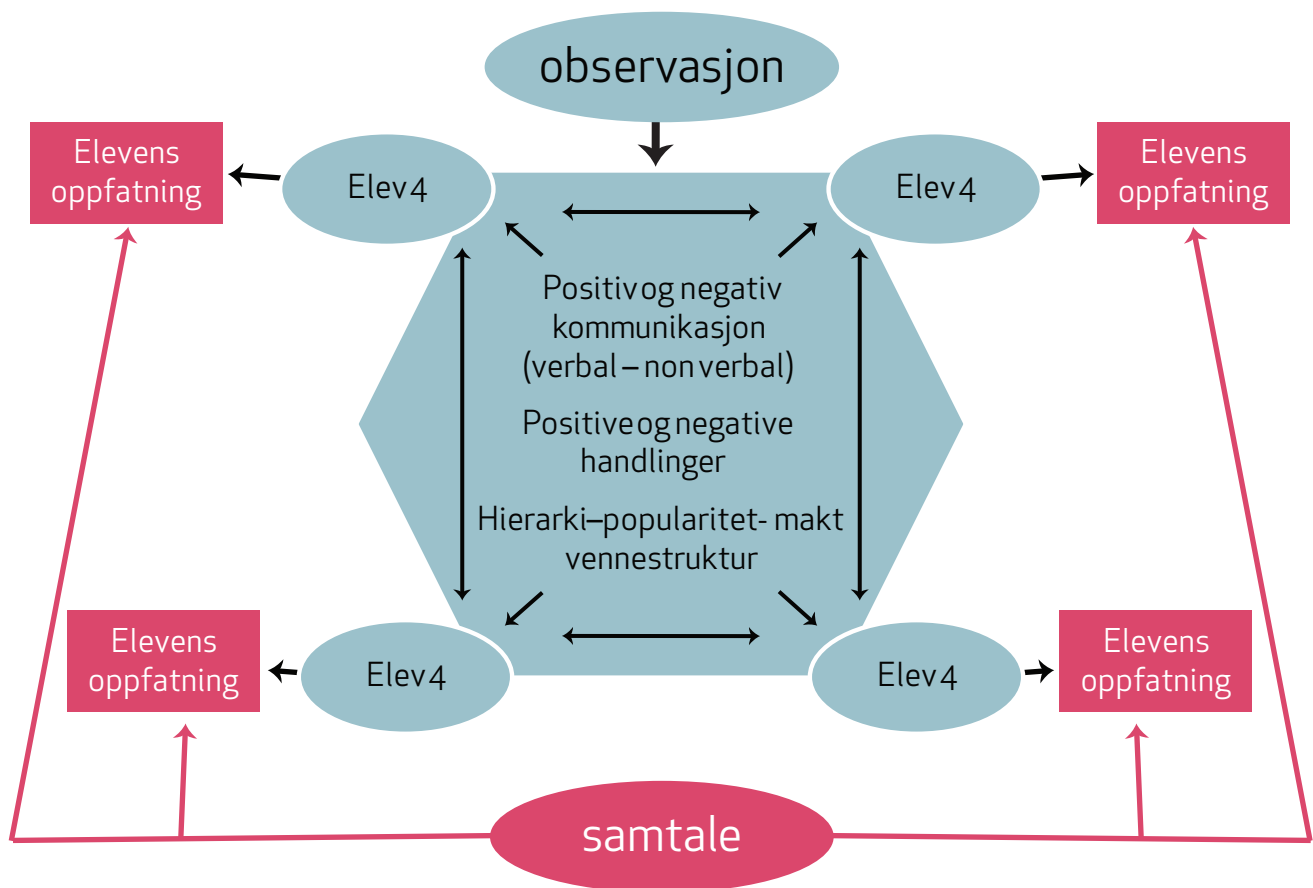
- Positiv kommunikasjon mellom elever
- Negativ kommunikasjon mellom elever
- Positive og negative handlinger som gjøres mot andre
- Vennestruktur i klassen/gruppen
- Makt og popularitet i klassen/gruppen

Metodene som blir brukt:

- Observasjon av kommunikasjon og samspill
- Samtale om kommunikasjon og samspill

INNBLIKK modellen

INNBLIKK består av to deler:

1. Observasjon av elever - for å få tak i kommunikasjon og samspill
2. Samtale med elever - for å få tak i deres oppfatning av hva som skjer av kommunikasjon og samspill mellom navngitte elever

INNBLIKK er prøvd ut på flere skoler, og tilbakemeldingene er svært gode. Metodene egner seg til å få kunnskap om hvem som er pådrivere i forhold til mobbing og hvordan dette foregår. Bruk av INNBLIKK kan gi voksne den informasjonen de trenger for å bli sikre på hva som skjer mellom elevene slik at de kan sette grenser for de som står i spissen for mobbingen.

Retten til et godt psykisk miljø

I et rundskriv fra Utdanningsdirektoratet, datert 15.06.2010, fremkommer det tydelig i opplæringslovens kapittel 9a at elever har rett til et godt psykososialt miljø, og at dette setter krav til skolens systematiske arbeid på individ-, gruppe- og skole nivå.

Med psykososialt miljø henvises til de mellommenneskelige forhold på skolen. Den enkelte elevs opplevelse av miljøet bestemmes i stor grad av den samhandlingen og kommunikasjonen som foregår mellom eleven og andre elever/ansatte på skolen. I rundskrivet understrekes det at en elevs påstand om at hans eller hennes psykososiale miljø ikke er godt, ikke kan avvises av skolen selv om det for øvrig viser seg å være lite mobbing på skolen generelt. Det poengteres at skolen er pålagt en undersøkelses- og handlingsplikt når en elev subjektivt opplever dårlige psykososiale forhold. Opplevde krenkelser, mobbing, trakassering eller diskriminering skal undersøkes og stoppes.

Direktoratet påpeker at skoleeiers økonomi er irrelevant når det er snakk om å sikre elevens rett. Det er slått fast at alle som er ansatt ved skolen har en handlingsplikt som består av plikt til å gjøre undersøkelser, til å varsle rektor og til å gripe inn. Gangen i en sak skal etter § 9a annet ledd være:

Fase 1 - Mistanke eller kunnskap om krenkende ord eller handlinger

- Ansatt ved skolen mistenker eller har kunnskap om at en elev blir utsatt for krenkende ord eller handlinger

Fase 2 - Skolens handlingsplikt

- Den ansatte undersøker saken
- Den ansatte varsler skolens ledelse
- Den ansatte griper selv inn dersom det er nødvendig og mulig
- Skoleledelsen avgjør hva som skal gjøres videre i saken
- Skoleledelsen informerer foreldrene

Fase 3 -Gjennomførings- og evalueringsfasen

- Tiltak for å bedre elevenes psykososiale forhold settes i verk

skolen evaluerer om tiltakene har fungert og behov for å sette inn ytterligere tiltak. (Udir -2 -2010)

Når det gjelder plikten til å undersøke det psykososiale miljøet heter det:

"Formålet med undersøkelsesplikten er å klarlegge hva som er realiteten i det man har sett, hørt eller fått mistanke om. Gjennom undersøkelsene skal den ansatte prøve å få bekreftet eller avkreftet om den aktuelle kunnskapen eller mistanken han/hun har, gir grunnlag for å følge dette opp videre."

(Udir -2 -2010*)

Rundskrivet gir ikke noen oppskrift på hvordan dette skal gjøres, men henviser til at skolen selv må vurdere konkret og skjønnsmessig hvilke tiltak som egner seg i den enkelte sak. Det understrekes imidlertid at det er viktig å forene systemrettet og individrettet arbeid. Som eksempel på en metode for avdekking nevnes samtale med elevene eller: "å følge opp på en annen passende måte".

I INNBLIKK anbefales sterkt observasjon og samtale som to viktige metoder.

---

*Ref: Udir-2-2010 – Retten til et godt psykososialt miljø etter opplæringsloven kapittel 9a. Publisert 15.06.2010. (Rundskrivet kan lastes ned på nett via Udir.no)

Del 1 - Observasjon av samspill

Del 1- Observasjon av samspill

Lærere iakttar elever gjennom hele dagen og gjør seg mer eller mindre bevisste tanker om det som skjer. Hvilke tiltak som settes i verk overfor enkeltelever er basert på læreres og skolens forståelse av den enkelte elevs behov og situasjon. Lærerutdanning og etterutdanning gir for lite teoretisk kunnskap om observasjon av samspill. Mange lærere har derfor lite kompetanse i dette og derav lite praktisk erfaring med systematisk og gjennomtenkt observasjon av samspill. Det er lettere å legge merke til enkeltbarns atferd for læreren enn å se hva som foregår mellom dette barnet og andre barn. Det kan føre til at voksne mistolker elevens behov og situasjon. Barn som blir utsatt for mobbing kan bli svært stille og forsiktige. De sier gjerne lite og kan virke tilbakeholdne og deprimerte. Andre mobbeofre kan reagere med selv å bli utagerende i forhold til mindre barn og voksne, eller legge seg til kommunikasjonsmåter som virker spesielle. Ikke sjelden har barn blitt sendt til utredning ved den pedagogisk-psykologiske tjenesten, eller blitt henvist til Barne og Ungdoms psykiatrien for utredning av individuelle vansker når vanskene bunner i mobbing på skolen.

Dersom mobbing er årsak til elevens spesielle atferd på skolen, så vil det nytte lite med individuelle tiltak alene. Forekommer det mobbing, er det de elevene som plager andre som først og fremst trenger tiltaket.

Hensikten med observasjonsdelen i INNBLIKK er at lærere skal øke kompetansen til å få med seg positiv og negativ kommunikasjon som foregår mellom elever i det daglige slik at de lettere kan forebygge og oppdage mobbing.

Litt om å kommunisere

Kommunikasjon kommer fra det latinske ordet *communicare* og betyr "å meddele eller utveksle informasjon mellom personer".

Kommunikasjon i relasjoner mellom mennesker kan sies å være en prosess med tre grunnleggende elementer; de to personene og budskapet som utveksles.

Kommunikasjonen kan være verbal eller nonverbal. Den verbale kommunikasjonen er den som formidles gjennom tale og skrift. Når vi snakker er det ikke bare ordene i seg selv som uttrykker budskap til andre. Hvor vi legger trykk, tonehøyde, volum, tempo og pauser gir også informasjon om meningsinnholdet i det vi sier.

Nonverbal kommunikasjon skjer via kroppsholdning, bevegelser, ansiktsuttrykk, stemme og berøring. Nonverbale uttrykk kan kommunisere alene, eller understreke et verbalt budskap. Den nonverbale kommunikasjonen spiller en stor rolle i forhold til skjult mobbing.

Enhver kommunikasjon handler om både et saksinnhold og et relasjonsaspekt. Mennesker forsøker å formidle et budskap til et annet menneske via ulike kommunikasjonsuttrykk. Hvordan dette budskapet tolkes av mottakeren bestemmer hvordan vedkommende opplever relasjonen til det andre mennesket. Hvis en person smiler varmt, oppleves det som regel positivt av mottakeren, og relasjonen til den som serverte smilet føles god. Oppleves smilet som ondskapsfullt, preger det opplevelsen av relasjonen. Kommunikasjon kan benyttes negativt, som et våpen for å plage eller utestenge en annen fra fellesskapet. Det kan rettes direkte mot personen eller gå via kommunikasjon med andre.

Det går ikke an å ikke kommunisere. Ved for eksempel å la være å forholde seg til en person, kommuniserer man at personen ikke betyr noe.

All kommunikasjon er enten likeverdig eller ikke-likeverdig.

Mobbing innebærer en ikke-likeverdig kommunikasjon der den ene parten kommuniserer på en måte som er ment å ramme den andre.

Observasjon som metode

Observasjon baserer seg på en teknikk utviklet av antropologer. Da metoden ble utviklet var hensikten å beskrive kulturelle fenomener og situasjoner via studier av sosiale kontekster.

Observasjon kan være en spesielt god metode når man skal undersøke komplekse sosiale situasjoner.

Samspill og kommunikasjon knyttet til skjult mobbing er kanskje noe av det mest komplekse og vanskelige å få innblikk i for de som ikke er direkte involvert. Dette fordi skjult mobbing dreier seg om at noen plager en person samtidig som de forsøker å skjule sine intensjoner i kommunikasjonen for utenforstående.

Observasjon kan foregå ved verbalt eller skriftlig å gjengi den positive og negative verbale og nonverbale kommunikasjonen og de handlinger som utfolder seg mellom en gruppe elever i en kontekst. Sagt på en enklere måte dreier det seg om å få tak i og skrive ned hvordan elevene snakker til og om hverandre, hvilke signaler de gir hverandre og hvordan de handler i forhold til hverandre på godt og vondt.

Gjennom gjentatte observasjoner kan en fange opp mønster i samhandling som en i dagliglivet ikke ser så lett.

Observasjon kan foregå på flere måter. En kan blande seg inn i og være en del av gruppa en observerer, eller så kan en stå på sidelinjen og følge med på det som skjer. INNBLIKK

baserer seg på observasjoner i det daglige livet på skolen der læreren naturlig veksler mellom å ta aktivt del i elevgruppa og å stille seg på sidelinjen mens elevene er i aktivitet. Læreren kan dessuten velge å observere naturlige settinger, eller å arrangere spesielle settinger som så blir studert .

Å gjøre vurderinger av hvordan elevene fungerer faglig og sosialt er en del av lærerens daglige oppgaver. Læreren skal i følge opplæringsloven § 9a blant annet påse at eleven trives på skolen, hvilket innebærer å gjøre en vurdering av hvordan eleven har det sammen med andre elever.

INNBLIKK er et verktøy som gir informasjon om hvordan læreren kan observere elevene på en mer bevisst, systematisk og profesjonell måte slik at vurderingene som gjøres om elevene og gruppa av elever kan bli mer pålitelige.

Både Jon og Bente kjente seg litt urolige der de gikk bak kontaktlæreren inn på møterommet.

Ville skolen forstå alvoret? Ville Johanna få det verre etter dette? Johanna visste at de skulle hit i dag...de hadde fortalt henne det...og da hadde hun grått og sagt at hun aldri skulle sagt noe om plagingen til foreldrene likevel. Det nytter ikke å gjøre noe som helst...de kommer aldri til å bli hyggeligere...og lærerne skjønner ingen ting...Jeg vil bytte skole, hadde hun sagt.

Mor og far ville noe annet. De ville at skolen skulle ivareta datterens trivsel på skolen; rydde opp slik at Johanna igjen kunne føle seg inkludert i klassen. De hadde bestemt at de i hvert fall ville forsøke før de gikk til et så drastisk skritt som å ønske et skolebytte for datteren.

I møtet fortalte skolen at de hadde sett en forandring i atferden til Johanna. De opplevde at hun den siste tiden hadde trukket seg mer tilbake og at hun virket så stille og trist. Faktisk hadde de snakket om jenta i skolens spes. ped.- team og hadde ført en logg i forhold til hennes sosiale fungering, fortalte de mor og far. De lurte på om de burde henvise jenta til PPT, og skulle akkurat til å ta kontakt med foreldrene da foreldrene selv tok kontakt med skolen. Når foreldrene fortalte at de trodde Johanna ble plaget av sine medelever, var det ingen av lærerne som kunne bekrefte dette. De hadde sett at Johanna hadde en annen rolle i klassen nå enn tidligere. Hun var ikke så sentral lenger, men de kunne ikke se at noen var direkte ubehagelige mot henne. Jo... kanskje en kommentar og et blick iblant, men alvorlig mobbing trodde de ikke det kunne være, selv om de heller ikke kunne utelukke det.

Etter møtet med foreldrene til Johanna bestemte skolen seg likevel for å prøve INNBLIKK som metode. De ville starte med observasjonsdelen.

Når du skal forsøke å avdekke mobbing gjennom å observere, trenger du å ha noen holdepunkter for hva du skal se etter.

Skjult mobbing dreier seg om stadig psykisk plaging av et offer. Plagingen foregår i stor grad gjennom verbale og nonverbale uttrykk, samt via indirekte krenkende handlinger:

- Kroppslige bevegelser
- Kroppslige forflytninger
- Kroppslig plassering
- Gester
- Uttrykk i øyne og ansikt
- Øyekontakt
- Ord – lyder – tonefall
- Handlinger

Forarbeid

Før skolen går igang med observasjoner er det viktig å gjøre et grundig forarbeid. Det er mange spørsmål som må tenkes igjennom og besvares:

- Hva ønsker skolen å finne ut?
- Hvem skal observeres?
- Hva skal fokuseres på i observasjonene?
- Hvem skal foreta observasjonen?
- Skal det konstrueres noen situasjoner, eller skal en studere naturlige situasjoner?
- Når skal det gjøres?
- Hvor lang tid skal det observeres hver gang?
- Over hvor lang periode skal observasjonene foregå?
- Hvordan skal observasjonene nedtegnes?
- Når skal de nedtegnes?
- Når skal observasjonene analyseres?
- Hvem skal analysere disse?
- Hvordan skal en nyttiggjøre seg av analysen?

Hva ønsker skolen å finne ut?

Det kan være greit å formulere selv hva formålet med observasjonene er.

Formålet med observasjonene er å få bekreftet eller avkreftet at noen mobber Johanna. Skolen ønsker å finne ut hvem som er mest aktiv i eventuell plaging og hvordan det i så fall foregår.

Hvem skal observeres?

Hvem som skal observeres er avhengig av om formålet er å forebygge eller å avdekke mobbing. Forebyggende sett kan det være hensiktsmessig å observere elevene systematisk etter en plan. Uten planlagt fokus blir det fort uoversiktlig og kan føles kaotisk.

Et sosiogram der en spør hvem som pleier å være sammen kan være et godt utgangspunkt for å dele elevene i ulike grupper som skal studeres etter tur. Se samtale del side 38 og 39.

Eksempel på plan for å observere samspillet i hele klassen på bakgrunn av sosiogram:

1. Observer de elevene som har lite samhandling med andre. Følg med i kommunikasjonene mellom disse og andre elever.
2. Observer elever med utagerende atferd/innagerende atferd. Se på kommunikasjonen mellom disse og medelevene.
3. Studer kommunikasjonen i de vennegrupper som har etablert seg. Ta for deg en etter en.
4. Lytt til hvordan en snakker generelt til hverandre i klassen når du er sammen med hele klassen. Legg merke til pådrivere i forhold til positiv og negativ kommunikasjon.

Hvilke elever som skal observeres når det er mistanke om mobbing, avhenger av hvilken informasjon du sitter inne med. Har du fått informasjon fra en elev om at navngitte elever plager vedkommende, så er det greit å starte med å studere kommunikasjonen mellom disse elevene og det mulige mobbeofferet. Ser du bare at en elev står alene i friminuttet og kanskje er svært tilbakeholden, kan det være lurt å ta utgangspunkt i all kommunikasjon som foregår mellom denne eleven og andre elever generelt.

Før skolen gikk i gang med observasjon, hadde sosiallæreren en samtale med Johanna. Johanna fortalte at det særlig var Yvonne og Renate som fikk alle de andre til å hate henne. "Vi ble uvenner tidlig i høst uten at jeg helt skjønner hvorfor... og nå er det blitt helt grusomt å være på skolen... for alle er imot meg hele tiden. Jeg skjønner ikke hva jeg har gjort, men alle bare hater meg. "

På bakgrunn av denne informasjonen bestemte skolen seg for å observere:

1. Kontakten mellom Johanna og de andre jentene i klassen i friminuttene.
2. Kommunikasjonen mellom Yvonne, Renate og Johanna
3. Positiv og negativ kommunikasjon mellom Johanna og andre elever inne i klasserommet.

Hva skal det fokuseres på i observasjonene?

Kroppsspråk

Å notere ned kroppsholdninger og kroppsbevegelser dreier seg om å fange opp hvordan kroppen til en person er stilt i forhold til en eller flere andre elever...avstand mellom elever i ei gruppe...er mange elever vendt mot en spesiell elev?...står noen med ryggen til noen?... er noen utenfor gruppa?...hvordan er nærheten mellom elever...arm i arm?...etc.

Forsøk å gripe tak i de kroppslige bevegelsene som skjer i situasjonen...å snu seg når en elev kommer...stille seg i utkanten av gruppa når en kommer... dulte bort...

Kroppsspråk dreier seg også om hvordan en gestikulerer med armer og hender...holde to fingre mot hodet...tommel opp...tommel ned...etc.

Ansiktsuttrykk

Ansiktsuttrykk kommuniserer!

Dersom en kommer nær nok, vil ansiktsuttrykk kunne studeres i tilknytning til kroppsspråk. Når en dulte bort en annen...er ansiktet da smilende og "godmodig" eller er det ledsaget av en grimase etc.

Når en skal observere kommunikasjon, er ansiktsuttrykk og blick svært talende. Hvem ser på hvem? Hvordan ser vedkommende på personene? Rynker en pannen? Smiler? Himler en med øynene? Sperrer en øynene opp...Skjærer en grimaser mot noen?

Ord – lyder - tonefall

Ordene som blir brukt kan også gi masse informasjon om forholdet mellom personer. Hvilket tonefall har vedkommende? Er det dobbeltkommunikasjon: Så "fin" genser du har... Eller ironisk undertone..." har du og fått deg en sånn genser nå"...eller " bra smak du har" etc. Utstøtes lyder med negativ undertone i spesielle settinger? Det skal ikke mer enn en liten lyd "wow " til for å forstå at meningen er motsatt når tonefallet er nedlatende og uttrykket hånlige.

Nonverbale uttrykk vil støtte opp om meningen i det som blir sagt...og fortelle om kommunikasjonen er hyggelig ment eller ikke.

En kan også forsøke å få tak i holdningene andre har til en person ved å være oppmerksom på kommunikasjonens karakter. En vanlig måte å få en medelev til å føle seg utstøtt på er å være uenig i alt personen mener og å stadig kritisere måten hun eller han snakker på etc.

Bruk av artefakter for å ramme en annen

Det er mange mulige måter å gi signaler til andre på som forteller at de ikke er ok, eller om de er velkomne i gruppa: "Ta vekk jakka di og heng den lenger bort når hun/han henger jakka ved siden av din". Flytte pulten vekk ørlite grann fra en annen sin pult om du er så "uheldig" å måtte jobbe på gruppe med ham/henne. Gjemme vekk boka til en elev når vedkommende er på toalettet etc.

Menge bekker små blir en stor å

Vær obs på at enkelte elever stadig blir utsatt for små tilbakemeldinger med negativ undertone fra andre elever. Disse kan samlet sett være enormt ødeleggende for trivselen i gruppa og selvfølelsen, selv om de isolert sett kan virke som en bagatell, noe en tenker alle burde "tåle". Det er derfor viktig at vi observerer over tid slik at man kan fange opp når en enkeltperson stadig blir utsatt for slike små nedverdigelser.

Se etter mønster og budskap i kommunikasjon mellom elever ved å samle informasjon fra mange ulike hendelser.

Å observere samspill dreier seg altså om å samle så konkret og detaljert informasjon som mulig om hva elevene sier og gjør i forhold til hverandre i en gitt situasjon.

Fordi lærere ikke har fått teoretisk kunnskap om observasjon av kommunikasjon/samspill og lite praktisk erfaring med systematisk og gjennomtenkt observasjon av kommunikasjon/samspill, blir observasjonene som gjøres ofte lite informative med henhold til samspill og kontekstuelle forhold. Nedenforstående case er typisk for hva som ofte vektlegges når lærere blir bekymret for et barns trivsel og fungering. Den viktigste feilen som gjøres er at

barnet blir iaktatt isolert sett og ikke i sin sammenheng:

Logg

21/2 - 09

Johanna jobbet alene hele timen uten å si et ord til noen.

25/2 - 09

Johanna begynte plutselig å grine i mattetimen i dag. Hun virker svært nedfor om dagen.

27/2 - 09

Johanna kom for sent inn til timen to ganger i dag.

1/3 - 09

Johanna viste lite initiativ i gruppearbeidet i samfunnsfag. Hun deltok ikke i diskusjonen og satt passiv mens de andre jobbet.

I observasjonene i loggen er det kun Johanna som får fokus og ikke det som skjer mellom jenta og de andre elevene i situasjonen. Dette fører ofte til en gal oppfatning av situasjonen. Min erfaring er at historiene som fortelles blir helt annerledes når fokuset i observasjonen blir lagt på eleven i relasjon til hele gruppa. For å avdekke mobbing må observatøren fange opp den kommunikasjonen som foregår mellom eleven og andre elever i de situasjonene som observeres. Å notere ned en observasjon ligner på å fortelle en detaljert historie om samspill med utgangspunkt i hovedpersonen. Hva skjedde 25/2 av kommunikasjon mellom Johanna og andre elever i mattetimen før hun begynte å grine? Skjedde det noe i friminuttet den 27/2 mellom Johanna og andre elever som kunne belyse hvorfor hun kom sent inn til to timer? Hvordan forholdt de andre elevene seg til Johanna i samarbeidet den 1/3?

Hvem skal foreta observasjonene?

Det er vesentlig at enhver som skal observere har en viss kompetanse i forhold til jobben; dvs. at personen har satt seg grundig inn i hva observasjon av samspill går ut på. Utover dette vil spørsmålet om hvem som skal observere avhenger av flere forhold: Hvem er tilgjengelig i forhold til situasjon og tidspunkt, hvem kjenner elevene, hvem er best egnet og hvem kan observere mest mulig ubemerket. Det er ikke mulig å svare på dette for andre enn skolen selv, men det overforstående kan være en guide i forhold til hva som må tenkes igjennom.

Er det friminutt kan det være mest naturlig å bruke tilsynsvaktene. Tilsynsvakta må imidlertid vite hvem den enkelte er for i etterkant å kunne skrive ned kommunikasjonen som skjer. Det må derfor være de lærerne som kjenner elevene som også observerer i utesituasjonen. Det går selvsagt an å bytte vakter, ha ute en ekstra vakt etc. når en måtte ønske det.

Uteobservasjon fra innsiden av bygningen må også gjøres av de som kjenner elevene som skal studeres.

Flere lærere kan delta på strukturert logg. De må bare vite hvem de skal fokusere på. Strukturert logg kan således føres intensivt over et par dager og gi ganske mye informasjon totalt sett.

Når en skal manipulere situasjoner, kan det være nødvendig å tenke igjennom hvem som skal være tilstede for å observere. Ofte er elevene, og da særlig de eldste, mindre på vakt når det er vikar inne i klassen eller gruppa.

Gjennomføring

Ulike typer observasjon

Det er mange ting som må vurderes i forhold til selve gjennomføringen av observasjoner. Særlig viktig er det å tenke igjennom om en skal legge tilrette for å observere spesielle settinger eller om observasjonene skal foregå i naturlige situasjoner.

Dette er et spørsmål som skolen må svare på fra gang til gang med utgangspunkt i formålet med observasjonene. Skal en observere samspill mellom mange ulike elever i klassen, gjøres dette på en annen måte enn om en skal observere bestemte elevgrupper.

Når en er ute etter å forstå hva som skjer mellom spesifikke personer, kan det være mye mer effektivt å arrangere settinger som egner seg til å observere dette enn å vente på at slike situasjoner skal oppstå naturlig.

Observasjon i friminutt

Observasjoner i friminutt kan gjøres ved at den voksne beveger seg ute i skolegården. En kan bevege seg tett innpå elevgruppen eller studere det som skjer på avstand. Det går dessuten an å stå inne i skolebygningen og se på elevene.

Skal en observere på litt avstand, vil man nødvendigvis ofte gå glipp av ordene som blir sagt og de minste nonverbale uttrykksmidlene. Kroppsspråket kan likevel gi inntrykk av elevenes posisjon og status i gruppa om du noterer deg hvordan elevene står i forhold til hverandre, beveger seg og plasserer seg. Legg særlig merke til hodebevegelsene, da de viser deg hvem som får oppmerksomhet og hvem som blir oversett.

Har vedkommende et kroppsspråk som er passivt, eller gestikulerer hun/han med armer og beveger på seg slik at det tyder på at hun/han er aktiv i forhold til kommunikasjon med de andre? Er det noen som vender seg mot henne/ham? Hvem står ved siden av hvem? Hvem ser mot hvem? Prøv å memorere det viktigste som skjer så detaljert som mulig.

Fordelen med å stå inne i skolebygningen og observere fra et vindu som er strategisk godt plassert, er at man kan være skjult og derfor kan notere fortløpende hva som skjer. Om de elevene du skal observere står nær vinduet, kan du kanskje også høre hva som blir sagt om vinduet står på gløtt. Bakdelen med å stå inne er at en som oftest ikke får anledning til

å komme så nær at en ser detaljer eller hører det som blir sagt.

Det er viktig å få tak i om enkelte elever er fullstendig utenfor fellesskapet. Dette er lett å fange opp i friminutter. Hvis et barn eller en ungdom går for seg selv hele tiden skal en aldri ta for gitt at barnet trekker seg unna pga. vansker som ligger i barnet. Det kan være en følge av utestengning som har pågått over tid. Utesituasjoner kan gi informasjon som bør følges opp med andre typer observasjoner.

Minnerud skole hadde som tidligere nevnt valgt ut tre fokus:

1. Observere kontakt mellom Johanna og de andre jentene i klassen i friminuttene.
2. Observere kommunikasjon mellom Yvonne, Renate og Johanna
3. Observere positiv og negativ kommunikasjon mellom Johanna og andre elever inne i klasserommet.

For å observere kontakt mellom Johanna og de andre elevene i friminuttene, valgte skolen at en lærer skulle stå ved et vindu i kontoret til rådgiver. Posisjonen egnet seg til å få med seg mye av det som foregikk i friminuttet da kontoret lå i andre etasje med god utsikt over store deler av skolegården. Skolen ville også bruke enkelte lærere som gikk vakt i friminuttet til å ha et ekstra fokus på Johanna og hennes samspill med andre.

Observasjonsnotat fra rådgivers kontor - lærer A

Friminutt etter andre time 27/2:

Johanna går mot toalettet. Like ved inngangen står det noen jenter sammen. Det er Yvonne og Renate + to jenter og en gutt fra A-klassen. Det er lite bevegelse i gruppa. (Står og snakker rolig?). Jeg ser at gruppa vender seg mot Johanna i det Johanna skal gå forbi. Renate stiller seg foran Johanna, og Johanna stopper opp. Hun står der et kort øyeblikk før hun gjør en brå bevegelse og smetter inn døra til toalettet.

Døra lukker seg bak henne og umiddelbart etterpå ser jeg Yvonne og Renate krøker seg sammen. (Kroppsspråket tyder på at de ler voldsomt - av Johanna?)

Når det ringer inn, blir gruppa stående en stund, kroppene er vendt mot døra til toalettet. Så beveger de seg mot klasserommet. Yvonne snur seg et par ganger på vei mot inngangsdøra til skolebygningen og kikker mot toalettet. Så forsvinner de inn skolebygningen. Det varer enda et par minutter før Johanna kommer ut. Hun vil komme for sent til timen.

Lærer A's refleksjon i etterkant

De andre elevene sa trolig noe ubehagelig til Yvonne da hun skulle på toalettet og lo av hennes reaksjon i etterkant. At Johanna velger å bli så lenge inne på toalettet, kan tyde på at hun ikke våget seg ut før hun var sikker på at de andre elevene var gått inn.

Observasjonsnotat fra vakt - lærer B

Friminutt etter tredje time 27/2:

De fleste elevene i B-klassen kommer ut i samlet flokk. Etter en stund kommer Mette og Janne ut. Jeg hører ikke hva de sier, men de ler og tøyses sammen. Så kommer Johanna. Hun blir stående rett utenfor døra og ser seg omkring. Hun ser mot området der Yvonne og Renate står sammen med noen gutter fra en annen klasse. Deretter retter hun blikket mot en stor jentegjeng fra klassen som har klumpet seg sammen. Johanna begynner å gå mot jentetoalettet og forsvinner inn. Jeg ser henne ikke før det ringer inn igjen til timen. Da kommer hun ut og går mot klasserommet. Hun er sen, slik at de fleste andre elevene allerede har gått inn.

Lærer B's refleksjon i etterkant

Johannas bevegelser tyder på at hun ikke har noen å være sammen med i friminuttet, at hun velger toalettet fordi hun kan bli "usynlig". At hun er sen kan bety at hun synes det er ubehagelig å gå inn sammen med de andre. Kan det være hun får mye negativt på vei inn og ut?

Observasjons notat- lærer B

Friminutt etter fjerde time

Johanna kommer ut litt etter alle de andre elevene. Hun setter seg ned på huk, det ser ut til at hun ordner noe med skoene sine. Hun blir sittende sånn veldig lenge (haler ut tiden?) Johanna reiser seg omsider og begynner å gå mot elevene i klassen. Alle jentene er samlet i en stor klump. Johanna stiller seg opp litt bak de andre. Alle jentene har kroppen vendt innover mot midten av gruppa. Jeg går nærmere og ser at alle konsentrerer seg om en dialog (konflikt?) mellom Sandra og Mette. De to jentene snakker høylydt og de ser ikke på meg. Jeg hører følgende:

Mette: "Du er bare så sinnssykt irriterende."

Sandra: "Men det var du som begynte. Jeg sa du ikke fikk lov."

Mette: "Men du tar ikke min telefon for det."

Yvonne blander seg inn. Hun rynker brynene og ser på Sandra: "Der går du over grensen Sandra"... hun stopper brått når hun får et dytt av Renate. Mette ser på Renate.

Renate sier til Mette: "Snu deg."

Mette snur seg og ser på meg. Alle elevene vender oppmerksomheten mot meg.

Yvonne til meg: "Du ... kan du si til Sandra at hun skal gi mobilen tilbake til Mette. Hun har tatt den."

Jeg: "Hva skjer?" Jeg ser spørrende på Sandra.

Sandra gir mobilen til Mette, ser på meg og sier: "Ingenting."

Mette ser på meg: "Det er greit nå, nå har jeg fått den." "Ok," sier jeg og beveger meg derifra.

I det jeg går ser jeg at Johanna også beveger seg bort fra gruppa og mot inngangsdøra på skolen.

Lærerens refleksjon i etterkant

Det var positivt at Johanna valgte å gå bort til gjengen i dag. Var det fordi fokus var rettet mot konflikten mellom Sandra og Mette slik at hun ble mindre synlig? Johanna stilte seg i utkanten og jeg registrerte ikke noen kontakt mellom henne og andre elever. Hun beveget seg bort fra gruppa når fokus ikke lenger var så tydelig konsentrert om noen spesifikke elever. Redd for fokus?

N.B Hva gjaldt konflikten mellom Sandra og Mette? Har Sandra det ok i klassen?

Når en observerer elever i uteaktivitet, vil en ofte ikke komme nær nok til å få med detaljene i kommunikasjonen uten at tilstedeværelsen virker kunstig og hemmende på den naturlige kommunikasjonen i elevgruppa.

Elever som fysisk deltar sammen med andre i friminuttene, trenger ikke å ha det hyggelig i situasjonen eller å være reelt integrert. Det er viktig å vite at elever kan være utsatt for grov sjikanering og mobbing selv om de tilsynelatende alltid har noen å være sammen med i friminuttene. Det vil derfor ikke være tilstrekkelig å observere elevene ute når en ikke kommer tett på. Dette gjelder særlig i forhold til eldre barn og ungdom. Barn i småskolen glemmer mye fortære at læreren står og ser på dem og reflekterer ofte ikke så mye over hvorfor hun eller han står der, slik eldre barn og ungdom gjør.

Observasjon i overgangssituasjoner

Generelt kan lærere som har hatt en klasse eller gruppe være oppmerksom på kommunikasjonen som skjer mellom elever i overgangssituasjoner som inn og ut av friminutt...i gymgarderoben...etc. Dette er naturlige situasjoner der elevene oppholder seg på samme sted i en kort periode. I disse situasjonene handler det ikke om fag. Elevene er frie til å snakke om hva de vil. Det er naturlig at læreren er i nærheten i overgangssituasjoner uten at fokus er rettet mot ham/henne. Elevene er opptatt av hverandre, og det gir god anledning for den voksne til å fange opp det som skjer mellom dem.

Observasjon i gangen

Læreren har bestemt seg for å se hva som skjer i situasjonen der elevene går fra klasserommet og ut i skolegården. Hun vil ha fokus på Johanna og kommunikasjonen mellom Johanna og andre elever i denne overgangssituasjonen.

Observasjonsnotat - lærer A:

Johanna reiser seg ikke før alle er ute av klasserommet. Når hun kommer ut i gangen er de fleste på vei ut. Mette og Janne står fremdeles i gangen. Janne knytter skolissene sine. Mette ser på Janne og sier: "Kom igjen... bli ferdig da." Johanna har jakka si på knaggen rett bak Janne og hun blir stående litt unna for å vente på at Janne skal bli ferdig med knyttinga slik at hun flytter seg. Mette hever brynene og stirrer (tilgjort) på Johanna og sier: "Ser du noe interessant?" Johanna: "Jeg skal bare ha jakka mi." Mette: "Your precious canada goooose." (tonefallet er ikke vennlig... høres litt foraktelig ut.) Janne ser opp og møter blikket til Mette. Janne gjør en grimase til Mette og Mette responderer med samme type uttrykk... som om hun bekrefter hva Janne kommuniserer. (Jeg tolker det dit hen at de bekrefter overfor hverandre hvor håpløs de syns Johanna er.) Jeg ser at Johanna følger med på kommunikasjonen mellom Mette og Janne. (Hun ser brydd ut.) Janne er ferdig med å knytte skolissene og de to jentene går mot ytterdøra. Johanna går til knaggen og tar jakka si. Hun går bortover gangen og ut ytterdøra.

Lærerens refleksjon i etterkant

Tydelige negative signaler til Johanna fra de to andre jentene. Bemerkningene og tonefallet i kommunikasjonsformen til Mette og blikkvekslingen mellom de to andre jentene var tydelig trakasserende i forhold til Johanna.

Igangsetting av aktivitet

Det kan være særlig interessant å observere prosessen i det en elev tar initiativ til en aktivitet som ikke er styrt. I ungdomsskolen er ikke dette så aktuelt da elevene ofte ikke gjør annet enn å snakke sammen to og to eller i grupper, men i barneskolen er det vanlig at

elevene samhandler om aktiviteter i friminuttene:

- Registrer hvem som kommer med forslaget til aktiviteten.
- Hvem henvender hun/han seg til når hun/han foreslår noe?
- Hvem gir respons på forslaget?
- Hvordan er ansiktsuttrykket/tonefallet når de responderer?
- Hva slags svar får de tilbake? Hvem bestemmer hvem som skal begynne?
- Hvordan responderer det mulige mobbeofferet på forslaget?
- Spør hun eller han om å få være med?
- Blir hun eller han spurt om å være med?
- Hvordan er hennes/hans ansiktsuttrykk?
- Hvor mye innflytelse har hun/han på å organisere aktiviteten?
- Hvem er det som tar ledelsen?
- Hvordan forholder andre seg til det mulige offeret når de organiserer aktiviteten, og når de begynner med gjennomføring?

Observasjoner i klassen

Undervisning av hele klassen

Tolkning av kommunikasjon er lettest når en har anledning til å observere elevene på nært hold, da kroppsspråk, signaler og språk blir satt i sammenheng. Betydningen av å sette en finger mot hodet blir tydelig når vedkommende samtidig ser direkte på en person og geiper. Hvis vedkommende i tillegg sier "geniet", blir bildet ganske entydig. Observasjoner inne i klasserommet gir mulighet for å få med seg mimikk, kroppsspråk og tonefall.

Ha som mål å fange opp kommunikasjon mellom mulig offer og andre elever i løpet av timen. Konsentrer deg hovedsakelig om to forhold:

- Tar offer selv initiativ til kontakt med noen elever i timen?
Hva slags type kontakt? Hva slags respons får hun/han tilbake?
- Er det noen elever som retter oppmerksomheten mot offer i timen?
Hvordan skjer dette? Hva slags respons gir offer tilbake?

Observasjonsnotat - lærer A 21/2

Johanna var den siste som kom inn i klasserommet. Hun så ned i gulvet da hun gikk til plassen sin. Lærer gav elevene beskjed om å arbeide selvstendig med naturfagoppgaver denne timen. De som ønsket det kunne arbeide sammen to og to. Johanna tok ikke initiativ til kontakt da de fikk beskjed om at de kunne arbeide sammen. Ingen kontaktet henne heller. Det var bare Johanna og Sandra som arbeidet alene i timen. I løpet av timen tok ikke Johanna noe initiativ til kontakt med noen andre i klassen. Jeg så ikke at noen tok kontakt med Johanna heller. Jeg registrerte ingen negative eller positive signaler mellom Johanna og noen av de andre elevene i denne timen.

Lærerens refleksjon i etterkant

Kommer Johanna sent for å slippe kontakt med andre. Tar hun ikke kontakt med andre fordi hun vet hun vil bli avvist?

Denne observasjonen har fokus på samspill i motsetning til den første observasjonen i loggboka som kun fokuserer på individet:

21/2 - 09

Johanna jobbet alene hele timen uten å si et ord til noen.

Når elevene samarbeider

Tenk gjennom hvordan du best kan stille deg i nærheten av den gruppa som offeret er på uten at gruppa forstår at du iakttar dem. Deler av tiden kan du gjerne ha ansiktet vendt fra dem, men være så nær at du får med deg hva de sier. Deler av tiden kan du være mer på avstand, men stå slik at du kan studere ansiktsuttrykk – hvem som ser på hvem og på hvilken måte, hvem som henvender seg til hvem etc. Det kan være hensiktsmessig å bevisst sette sammen de elevene du tror er mest aktive i å plage en medelev med denne eleven for å kunne studere samspillet.

Eksempler på punkter som kan benyttes i gruppesamarbeid:

- Hvem tok mest initiativ?
- Hvem tok ikke noe initiativ?
- Hvem fikk ikke respons på sine initiativ?
- Hvem fikk respons på sine initiativ?
- Hvem fikk positiv respons fra andre?
- Hvem fikk negativ respons fra andre?
- Hvem fikk mest oppmerksomhet, blick, henvendelser, etc.?
- Hvem fikk minst oppmerksomhet, blick, henvendelser, etc.?

Læreren satte med hensikt Yvonne, Janne, Mette og Johanna på gruppe i samfunnsfagtimen. Oppgaven de fikk var å samarbeide om å skrive en artikkel om jordskjelvkatastrofen på Haiti. Jentene hadde fått utdelt informasjon om Haiti som de skulle bruke. Læreren hadde plassert gruppa nær kateteret slik at han kunne følge med på hva som skjedde uten at det ble for påtakelig.

1/3-09

Yvonne startet med å dra pulten litt til seg slik at det ble en glipe mellom hennes pult og Johannas pult. Janne snudde pulten sin slik at Johannas pult ikke lenger stod inntil noen av de andre pultene. Janne flyttet seg slik at hun satt nærmere Mette.

Yvonne tok tak i alle papirene om Haiti og kikket på dem.

Yvonne så på Janne: "Ok...Skal vi lese gjennom hvert sitt ark og så fortelle hva det handler om?"

Janne så på Yvonne: "Det kan vi godt."

Mette så på Yvonne: "Men skal vi ikke lese oppgaveteksten først?"

Yvonne: "Jo, det må vi vel."

Hun tok tak i oppgavearket og leste høyt:

"Les igjennom materialet dere har fått om jordskjelvkatastrofen på Haiti og skriv en artikkel på bakgrunn av dette. Artikkelen skal svare på følgende spørsmål... osv.

Yvonne så på Janne: "Ok...skal vi lese hver sin del da, og streke under der det står noe som kan svare på de ulike spørsmålene? Jeg kan ta denne. Vil du ta den, Janne?"

Yvonne rakte et ark til Janne...(hun så på Mette) "og så kan du ta det siste. Ok?"

Mette så på Johanna og deretter på Yvonne: "Ja, men Johanna, da?"

Yvonne så på Mette...på Johanna og på Mette igjen: "Hu" (hun gjorde en liten grimase)... "ja, men det er ikke flere ark."

Mette så på Janne: "Ja, men Janne...kan ikke Johanna lese halve din, da...den er jo så lang.

Janne så på Johanna: "Ja, men da får ikke jeg med meg sammenhengen...kan ikke du bare vente da...det blir nok å gjøre etterpå."

Johanna: "Jeg vil helst dele med deg...hvis ikke så har jeg ingenting å gjøre?"

Janne: "Daa...ikke vær så vanskelig...du får heller bli med etterpå. Janne sendte Johanna et blick (nedlatende)..."

Johanna sukket. De andre jentene begynte å lese. Johanna skriblet kruseduller på et papir.

Lærerens refleksjon i etterkant

Svært uakseptabel og lite respektfull atferd fra Yvonne sin side i denne situasjonen. Jeg oppfatter det som klart trakasserende at Yvonne trekker pulten fysisk vekk fra Johanne sin pult og at hun ikke får delta i arbeidet. Janne markerer også avstand ved å snu sin pult og sette seg nærmere de to andre jentene slik at avstanden til Johanna øker fysisk. Positivt at Mette gjør et forsøk på å dra henne med.

Hvis en sammenligner denne observasjonen med loggnotatet fra tidligere om samme type gruppearbeid, så forteller denne mye mer om samspillet i gruppa. Denne observasjonen sier veldig mye om hvilken situasjon og rolle Johanna har i forhold til de andre og gir mye mer informasjon og et riktigere bilde av situasjonen enn i eksemplet som ble presentert tidligere:

1/3-09

Johanna viste lite initiativ i gruppearbeidet i samfunnsfag. Hun deltok ikke i diskusjonen og satt passiv mens de andre jobbet.

Observasjon i gruppearbeid

Skolen ønsket å se hva som skjedde når elevene selv fikk beskjed om å lage egne grupper. De valgte en samfunnsfagtime og satte inn en vikar slik at elevene ikke ville være så på vakt i forhold til hva de sa til hverandre. Dessuten hadde de inne en ekstra lærer i forhold til en enkelt elev med spesielle behov. Denne læreren ville de også bruke til å observere hva som skjedde.

Vikaren opplyste elevene om at de kunne velge grupper selv, men at de kunne være max. tre på hver gruppe. Deretter noterte hun seg hva som skjedde: Med det samme opplysningen var ute, begynte aktiviteten med å skaffe samarbeidspartnere. Johanna så seg rundt, men satt passiv uten å ta initiativ. Ingen tok initiativ til å invitere henne inn. Yvonne og Renate satte seg umiddelbart sammen og gjorde ikke noe for å verve en tredje person før alle hadde fordelt seg på grupper. (Janne som pleide å være sammen med dem, var borte fra skolen).

Vikar til Johanna: "Har du ikke funnet noen å samarbeide med...skal vi se...Kan ikke du sette deg på gruppe med de to der"...Hun pekte på Yvonne og Renate... "for de er visst bare to".

Johanna: "Jeg skulle være på gruppe med dere."

Yvonne: "Hæ...du..."(med hånlig uttrykk i ansiktet) "nei, det skal du i hvert fall ikke! Vi vil bare være to. Finn deg noen andre." Johanna ble stående rådvill. Hun så mot vikaren. Vikaren så en annen vei. Johanna snudde seg mot June som satt sammen med Amalie og Helle. "Er det greit at jeg sitter med dere?"

June: "Jammen vi er tre, vi. Kan du ikke være med Yvonne og Renate. De er bare to."

Johanna: "Ja, men de vil arbeide alene."

June: "Ja, men vi skulle jo bare være tre. Se om noen andre bare er to, da." June snudde seg bort. Johanna så på vikaren igjen som nå så hennes vei.

Johanna til vikaren: "Jeg har ikke noen å være med...alle har noen, og Renate og Yvonne vil jobbe alene."

Vikaren til Yvonne: "Dere kan ikke jobbe to alene. Hun her må være på deres gruppe." Yvonne sukket høyt og dro deretter frem en stol på siden av seg.

Yvonne: "Sett deg da." (Uttrykket var oppgitt og tonefallet irritert.) Johanna gikk bort til Renate og Yvonne.

Strukturert observasjon

Noen observasjoner kan være svært strukturerte.

Det går for eksempel an å bestemme seg for å ha ekstra oppmerksomhet rettet mot enkelte personer selv om en underviser hele klassen og skjematisk notere ned kommunikasjonen mellom dem.

Et slikt skjema kan læreren ha foran seg i timen og notere små observasjoner underveis. Informasjonen fra slike skjema er begrenset, men kan sammen med andre observasjoner være nyttige for å få tak i helheten. I skjemaet nedenfor får en overblikk over hvor mye positive og negativ kommunikasjon det er mellom to elever i løpet av en time. Hver gang en av disse kommuniserer noe til den andre markeres det.

En kan også i etterkant av timen notere ned mer detaljert hva slags kommunikasjon det dreide seg om: (blikk, kommentarer, kroppsspråk etc.)

Uke 5 – kontakt mellom Yvonne og Johanna – 2. time mandag

Type kontakt	Antall fra Yvonne til Johanna	Antall fra Johanne til Yvonne
Positiv signaler		
Negative signaler	xxxx	
Positiv henvendelse		xx
Negativ henvendelse	xx	
Ignorering av henvendelse	x	
Positiv respons på henvendelse		
Negativ respons på henvendelse	x	

Dersom en bruker slike skjema er det nødvendig å anonymisere disse slik at det ikke fremgår tydelig hvem og hva som blir observert.

Her brukes kode istedenfor navn og forbokstaver som kode for ord. Dette kan en notere seg på et eget papir som er låst ned så en husker hva bokstaver og koder betyr.

Anonymisering av skjema

K - 7 -11 - m 2-3-4 time - uke5

K	Antall 11-7	Antall 7-11
PS		
NS	xxxx	
Ph		xx
Nh	xx	
Igh	x	
Prh		
Nrh	x	

Hva en velger å fokusere på i en observasjon er avhengig av hva en ønsker å finne ut av. Når det gjelder mobbing, er det relativt avgrenset hva som skal observeres. Det kan være effektivt å satse på mange observasjoner der observasjonssituasjonen er nøye valgt ut. Det kan også være en fordel at flere voksne observerer ulike situasjoner i løpet av et par uker.

Tidsbruk

Hvor lang tid skal det observeres pr gang?

Det er ofte ikke hensiktsmessig å observere over alt for lang tid når en etterpå skal skrive ned hva som skjedde så konkret som mulig. 10 minutter kan være mer enn nok.

Av og til kan det likevel være hensiktsmessig å bruke lenger tid på en observasjon. Det kan være når en ønsker å få et generelt inntrykk av klassen/gruppa, eller når en time er spesielt tilrettelagt for observasjon. Ved å følge aktiviteten fra begynnelse til slutt er det lettere å få med seg gruppeprosesser og dynamikk i samspillet mellom elever.

Over hvor lang periode skal observasjonene foregå?

En kan få med seg utrolig mye på en uke eller to dersom observasjonene er systematiske og jevnlig. Hvor lang tid som skal brukes vil igjen være avhengig av formålet. Er målet å bli kjent med kommunikasjonen i klassen generelt, vil det være naturlig å bruke lenger tid med færre observasjoner enn når en skal avdekke om det foregår mobbing eller ikke.

Skriving av observasjoner

Når skal observasjoner skrives ned?

Det kan være uheldig å skrive ned hva som skjer i observasjonsøyeblikket fordi elevene ikke skal være oppmerksomme på at de blir observert. Det er derfor ofte mest hensiktsmessig å notere ned observasjoner i etterkant. Vi glemmer fort en del detaljer og må ikke vente for lenge før vi skriver. Skolen må legge til rette for at de som observerer også får anledning til å skrive ned hva som skjedde umiddelbart etter observasjonen.

Hvordan skal observasjoner skrives ned?

En av de vanligste feil ved nedskrivning av observasjoner er tendensen til å blande tolkning av en hendelse og det som faktisk skjer: "Alle jentene hoppet tau. De hadde det kjekt." Vurderingen "De hadde det kjekt" er en tolkning av elevenes følelser i situasjonen og ikke en beskrivelse av hendelsen. Læreren kan ikke vite om alle har det kjekt. Hun eller han kan tro det og vurdere det slik, men ikke påstå at det er sann.

Alle de personlige vurderingene og tolkningene en gjør under observasjonene må skilles fra det som beskriver hva som faktisk skjer. Det går an å skrive tolkninger i parentes for å markere når det er ens egne tanker om det som skjer. Alle trenger å øve seg på å kunne beskrive det som skjer uten samtidig å tolke det.

På Minnerud skole laget de en plan for gjennomføring av observasjoner. De bestemte at alle trinnlærerne kunne bli brukt til observasjon ute eller inne. Observasjoner fra timer skulle skrives ned i påfølgende friminutt. Til å observere i friminuttene brukte skolen lærere som hadde fritime i etterkant slik at det ikke skulle gå for lang tid mellom observasjon og nedskrivning.

Skolen gikk også igjennom noen prinsipper for nedskrivning av observasjoner på et trinnmøte der alle lærerne var tilstede.

Etterarbeid

Analyse av observasjoner

Når observasjonsperioden er over, må alle notatene samles med systematiseres og sammenfattes. Det er viktig å avklare hvem som skal gjøre den jobben. Det kan være en fordel at oppgaven tillegges en person som har kompetanse i forhold til arbeid med sosiale forhold slik at vedkommende lettere ser hvordan dette kan systematiseres. Det bør lages en tidsfrist for når sammenfatningen av observasjoner skal være gjort.

Når materialet skal analyseres, dreier det seg om å se etter mønster. Er formålet å avdekke mobbing gjelder det å samle all informasjon fra de ulike observasjonene som kan si noe om:

1. Hvorvidt en elev blir utsatt for negativ kommunikasjon fra andre elever
2. Hvem som er pådrivere i negativ kommunikasjon
3. Hvordan dette kommer til uttrykk

Det kan være bra at ansvaret for analyse deles med flere. Ulike personer vektlegger ulike ting og kan således utfylle hverandre.

Da skolen analyserte observasjonene som var gjort etter de første tre dagene så de allerede tegn på at Johanna ble utsatt for mobbing. Observasjonene var ikke mange nok til at skolen syntes de kunne trekke noen konklusjoner, men de gav noen ledetråder og tanker om hva som burde gjøres videre.

Det var observert negative signaler fra Yvonne, Renate, Janne og Mette til Johanna ved flere anledninger. Yvonne pekte seg ut som spesielt aktiv. Denne informasjonen ble koblet til det faktum at Johanna nesten alltid gikk sent ut og kom sent inn til timen, samt at hun oppholdt seg mye på toalettet i friminuttene. Skolen mente det var sannsynlig at atferden hadde sammenheng med trakassering .

Skolen bestemte seg for å fortsette med observasjoner, men samtidig også forsøke samtaleverktøyet i INNBLIKK.

System for læring

For å bli dyktig til å observere trenger en trening. Det kan være nyttig å bruke kollega-veiledning der en fokuserer på praktisk trening og tilbakemelding fra treningen. Øvingsarenaer kan være trinn- eller team-møter slik at dette arbeidet blir integrert innenfor den naturlige organiseringen på skolen.

Praktisk trening med observasjon innebærer at den enkelte får i oppdrag fra ett møte til det neste å observere noe en ønsker å finne ut av mht. samspill. Observasjonene tas med

til teamet der en diskuterer om observasjonen beskriver samspill og om en klarer å skille tolkning fra hendelse, samt hva som kom frem gjennom observasjonen osv. Det går også an å bruke en hel planleggingsdag der temaet er observasjon. En slik dag kan bli ekstra lærerik hvis deltakerne har gjort noen erfaringer med observasjoner på forhånd som kan danne utgangspunkt for diskusjon.

Arbeid med observasjon som forebyggende tiltak må ikke bli en "happening" dvs. noe skolen arrangerer en gang eller to. Det bør lages et system der en satser på kontinuitet og vedlikehold av ferdighetene.

Muligheter og begrensninger ved observasjon

I dagens praksis er ikke observasjon av samspill en integrert oppgave i skolen slik det etter min oppfatning burde være. Dersom en skal klare å ivareta opplæringslovens § 9a, bør skolen begynne å observere samspill systematisk. Det gjelder å få innblikk i negativ og positiv kommunikasjon mellom elever på et så tidlig tidspunkt at det er mulig å forsterke det positive og stoppe det negative før det setter seg i kulturen og gir elever roller som mobber og offer. Ved å fokusere på samspill fra dag en, vil en trolig kunne forebygge at

mange barn må leve med en uverdigg og vond hverdag der de får stempel som ubrukelige, teite og "ukule" etc.

Ved siden av det forebyggende aspektet vil observasjon kunne være en metode for å avdekke skjult mobbing. Av og til vil en få nok informasjon til å avdekke mobbing som skjer kun gjennom observasjon, men min erfaring er at det ofte er nødvendig å foreta samtaler i tillegg.

Elevsamtalen kan brukes alene, men også parallelt eller i etterkant av observasjoner. Observasjoner som ledd i avdekking kan anbefales da de kan være med på å styrke, eventuelt svekke, den informasjonen som fremkommer under samtalene.

Del 2 - Samtale om samspill

Elevsamtalen

Elevsamtalen i INNBLIKK har til hensikt å få tak i den enkelte elevs oppfatning, tolkning og forklaring på kommunikasjonen som foregår i gruppa. Den gir også god oversikt over hierarki, popularitet og vennestrukturer. Samtaleformen er utviklet spesielt med tanke på å avdekke om det foregår skjult mobbing i en gruppe eller klasse. Når opplysningene fra alle elevene blir sammenfattet, tegner det seg som regel et ganske klart bilde av den faktiske situasjonen; noe som gjør at lærere føler seg tryggere på hva som er riktig å gjøre i den enkelte sak.

Samtalen gir dessuten god og konkret dokumentasjon, hvilket kan være nyttig å ha både når skolen skal sette grenser for elever som mobber andre og når det er ulik oppfatning mellom skole og hjem om hva som faktisk foregår.

Samtalestrukturen

Formen på denne elevsamtalen kan sies å være en mellomting mellom et strukturert og et semi-strukturert intervju. I et strukturert intervju er spørsmålsformuleringen klart nedskrevet på forhånd, og svaralternativene er veldefinerte. Et semi-strukturert intervju består av både faste spørsmål og noen spørsmål som tilpasses det enkelte intervjuobjektet. Motsetningen er et ustrukturert intervju, som mest minner om en løs samtale.

Elevsamtalen i INNBLIKK er veldig strukturert, men åpner for tilpassede spørsmål når det fremkommer opplysninger som kan føre til bedre avdekking av mobbing.

Den gode samtalen

Samtalen vil være knyttet til det temaet det skal snakkes om, men det er viktig å være bevisst at det også eksisterer et relasjonsaspekt ved siden av at den handler om sak. Eleven vil evaluere relasjonen mellom seg selv og læreren hele tiden. Synes læreren jeg uttaler meg ok nå? Liker hun/han det jeg sier?

For å få til en god samtale om andre elever må det ligge en gjensidig tillit og respekt i bunn mellom lærer og elev. Læreren har mer makt i situasjonen enn eleven ettersom hun/han fører ordet og bestemmer tema. Læreren er dessuten voksen og mer erfaren enn eleven. Av eleven blir det forventet svar. Fordi det er ubalanse i forhold til makt, må læreren være ekstra oppmerksom på at det skal være likeverdighet i samtalen. Dette innebærer at eleven skal oppleve læreren som respektfull og lyttende. Eleven bør ikke få en følelse av at læreren uttrykker misnøye eller skepsis i forhold til det eleven ytrer. Er det tilfelle, vil eleven ikke åpne seg og kanskje også søke å gi svar som hun eller han tror læreren bifaller. Dette er det selvsagt viktig å unngå når målet er å få tak i hva som faktisk skjer i kommunikasjonen mellom elever.

Læreren har et ansvar i forhold til å opptre på en måte som gir eleven trygghet og har et etisk ansvar i forhold til at eleven ikke presses til å gå på akkord med seg selv og det hun eller han står for.

For å få til en god samtale må en evne å vie hele sin oppmerksomhet på eleven, lytte og vise interesse for det som blir sagt. Læreren bør dessuten sjekke ut om tolkningene hun eller han gjør av det som eleven sier, stemmer. Det kan gjøres ved å spørre når en er i tvil om budskapet. "Har jeg forstått deg riktig nå...mener du at," osv...Likeens kan det være viktig å sette ord på lærerens tolkning av hvordan eleven har det i situasjonen."For meg høres det ut som om du ikke har noen problemer med å snakke om dette. Stemmer det? "

Å få til en god samtale kan være en utfordring om læreren ikke har etablert et tillitsforhold til eleven fra før. Når den voksne ikke kjenner eleven godt, må vedkommende tenke ekstra nøye igjennom hvordan hun eller han kan opptre på en måte som fører til at eleven slapper av og føler seg godtatt i situasjonen.

Sosiometriske opplysninger

En del av elevsamtalen går ut på å spørre elever direkte om andre elever for å få sosiometriske opplysninger. Ordet sosiometri er en sammensetning av de to latinske ordene socius (følgesvenn) og metrum (måling) Sosiometri ble utviklet av rumeneren Jacob L Moreno i løpet av 1950- 1960-tallet som en vitenskapelig metode for å måle sosiale relasjoner. Moreno studerte relasjonen mellom sosiale strukturer og sosial trivsel.

Sosiometri frembringer de skjulte strukturene som gir en gruppe sin form. Et sosiogram er en systematisk metode for å gjengi relasjoner mellom individer ved bruk av punkter som representerer det enkelte individ og piler eller linjer mellom dem som representerer forbindelsene mellom individene.

Sosiometri brukes både som forskningsmetode og som praktisk nytteverktøy. Typiske spørsmål som er blitt brukt for å kartlegge sosiale strukturer i en elevgruppe er: Hvem er du sammen med på skolen? Hvem i denne gruppa ber du om råd fra? Etc. Dette kan kalles nettverksanalyser. Sosiometri kan anvendes av alle og kan være et nyttig verktøy for å bidra til å forstå og påvirke sosiale nettverk.

I INNBLIKK brukes sosiometriske teknikker for å få tak i de sosiale strukturene i en gruppe eller klasse. I tillegg brukes metoden for å få tak i positive og negative kommunikasjonsmønstre i klassen/gruppen. Dette er en litt annen måte å bruke sosiometri på, og det har i utprøvingen av INNBLIKK vist seg særlig egnet til å avsløre skjult mobbing i en klasse.

Sosiometrisk informasjon kan gi en viktig innsikt i de prosessene som foregår mellom barn og unge, særlig når den settes i sammenheng med opplysninger som fremkommer gjennom samtalen forøvrig.

Forarbeid

Nedenfor gjennomgås forarbeid, gjennomføring av samtaler, sammenfatning av opplysninger og analyse av resultat. Bruken av INNBLIKK illustreres også her med et case slik at det blir lettere for leseren å forstå hvordan verktøyet skal brukes og hvilken nytte verktøyet kan ha.

Hvem skal intervjues?

Det er ikke alltid nødvendig å intervju hele klassen/gruppen. Hvis problemet ligger i jente-gruppa, kan det være tilstrekkelig å intervju jentene, og hvis det ligger i guttegruppa, kan en nøye seg med å intervju guttene. Noen forhold må likevel være tilstede om begge kjønn ikke skal involveres. Det må være tilstrekkelig mange jenter/gutter i klassen som skolen antar ikke er direkte involvert i plagingen som foregår. Dersom det kun er fem jenter i en klasse og en av disse blir utestengt av de 4 andre, vil opplysningene som blir gitt ikke være pålitelige nok om en bare snakker med disse fem jentene. I det tilfellet må også guttene i klassen intervjues om hva som skjer blant jentene.

Dersom det er sannsynlig at både jenter og gutter er innblandet, bør en snakke med alle elevene i klassen, eller et utvalg jenter og gutter. Hvis en skal gjøre et utvalg, kan det ofte være lurt å snakke med de som ikke er direkte involvert, men velge elever en tror vil kunne svare ærlig. Det bør aldri være færre enn 10 personer som gir informasjon.

I en del tilfeller kan det være hensiktsmessig å snakke med elever på tvers av klasser. Dette gjelder når en elev blir utestengt av flere enn de vedkommende går i gruppe/klasse med.

Hvem som skal intervjues vil altså variere fra gang til gang ut fra skolens skjønn, og skjema må alltid skreddersys til den spesifikke gruppa.

Etter å ha analysert observasjonene skolen foretok, og etter samtale med Johanna og hennes foreldre, tror skolen at det foregår mobbing av Johanna.

De har også fått en del informasjon om hvem som står i spissen for baksnakkingen og utestengingen. Likevel synes de ikke at de har fått helt nok informasjon om hvordan dette foregår og hvor omfattende det er. Derfor bestemmer de seg for å bruke samtaledelen i INNBLIKK.

I Johanna sin klasse er det 14 jenter, og skoleledelsen bestemmer i samråd med kontaktlærer at samtlige jenter i klassen skal gjennomføre elevsamtale. Skolen anser det for unødvendig å snakke med guttene, da problemet tydelig ligger i jente-gruppa og da det er nok jenter å snakke med til at informasjonen blir pålitelig.

Tidsbruk og rekkefølge på samtaler

Det må settes av en skoletime til hver samtale. Det er viktig at dette ikke blir en stresset situasjon der en ikke får tid og ro til å gjennomføre den på en god måte.

Hvis elevene får sjanse til å snakke sammen om innholdet i elevsamtalen, kan negative elever (og særlig negative ledere) påvirke andre elevers holdning til å gjennomføre selve samtalen og det kan legges press på medelever i forhold til hva vedkommende skal si/ikke skal si i samtalen. For å hindre at elevene diskuterer seg imellom før alle aktuelle elever har vært til samtale, bør er en ideelt sett gjennomføre alle samtaler i løpet av en skoledag.

Dette innebærer ofte at tre eller fire voksne må være disponible på samme tidspunkt for å gjennomføre samtaler med elevene.

Dersom skolen mot formodning ikke klarer å snakke med alle elevene på samme dag, bør de tenke nøye gjennom rekkefølgen på samtalene. Det vil ikke være noe problem å snakke med det mulige mobbeofferet dagen før. Hun eller han vil ikke ha noe ønske om å snakke med de andre elevene. Hvis flere enn det mulige mobbeofferet må intervjues dagen i forveien, bør lærere som kjenner gruppa best tenke igjennom hvem en med stor sikkerhet kan stole på. Elever som er utpekt som mobbere bør selvsagt ikke bli snakket med før andre elever.

Det kan i regelen være greit å snakke med de elevene en tror er mest aktive i plagingen til slutt, ettersom det da er mindre risiko for at de skal kunne gi noen direktiver til sine medelever om hva de skal si/ikke si.

Selv om flere voksne er disponible i forhold til å snakke med elevene, vil det være noen som må gjennomføre samtalen før andre. En må derfor organisere undervisningen slik at elever som har vært til samtale ikke får anledning til å snakke med elever som enda ikke har gjennomført samtalen.

Hvem skal samtale med elevene?

Det er viktig å tenke gjennom hvem som har best kompetanse i forhold til å snakke med elevene. Som nevnt innledningsvis bør de som snakker med elevene evne å lage en atmosfære som etablerer tillit og respekt mellom lærer og elev.

Skoleledelsen på Minnerud skole vurderte hvem som skulle intervju elevene.

Med så mange som 14 elever fant de ut at de måtte bruke 4 personer for å få gjennomført samtalene uten at elevene fikk mulighet til å snakke sammen før de alle hadde gjennomført den. De bestemte seg for å bruke inspektør, sosiallærer og leder for spes.ped.-teamet i tillegg til kontaktlærer. Begrunnelsen for at akkurat de personene ble valgt, bunnet i at samtlige hadde lang erfaring i å snakke med elever, og at de alle ble regnet som flinke til å skape trygghet og kontakt i samtalesituasjoner med elever.

Selv med 4 voksne til å gjennomføre elevsamtalene, ville det bli vanskelig å gjennomføre alle på samme dag. Skolen fant det forsvarlig å intervju to av elevene dagen før de andre. Johanna var en av de som ble valgt. Hun ville sannsynligvis ikke fortelle noe til de andre om innholdet i samtalen. Som den andre valgte de Anne. Anne var en ansvarsfull, rolig og stille jente som neppe ville ta initiativ til å snakke om innholdet med medelevene når hun fikk beskjed om å la det være.

Gjennomlesing av samtalemål

Lærerne som skal gjennomføre intervju, må kjenne spørsmålene i samtalemålen godt, samt måten som en skal notere elevenes svar i forhold til det enkelte spørsmål. Det er særlig viktig å notere ned sosiometrisk informasjon på riktig måte. Det kan gå tapt svært verdifull informasjon om samspillet mellom elevene dersom dette ikke gjøres korrekt.

På Minnerud valgte de å bruke to timer av samarbeidstiden til å gå gjennom samtalemålen. Alle lærerne leste instruksjonen hver for seg mens de noterte seg punkter de ville snakke med de andre om.

Deretter åpnet de for diskusjon knyttet til gjennomføringen.

Unngå endringer i basisspørsmål

Det er viktig å presisere at skolen må være varsom dersom velger å endre på spørsmålsstillingen i samtalemålen for å tilpasse disse bedre sin egen gruppe. Som eksempel kan nevnes en skole som endret spørsmål 10. Ordlyden i dette spørsmålet er som følger:

Spørsmål 10

Jeg har forstått det sånn at...særlig ofte får negative kommentarer og signaler fra andre, og det ser ut som hun (han) blir utestengt av mange. Har du samme oppfatning?

Denne spesifikke skolen tenkte ut fra egen tolkning av situasjonen at det heller dreide seg om at mange syntes det var vanskelig å være sammen med jenta snarere enn at hun ble utsatt for negative kommentarer og signaler og endret spørsmålsstillingen slik:

Spørsmål 10

Jeg har forstått det sånn at mange synes...lett kommer opp i konflikter med andre. Har du samme oppfatning?

Utgangspunktet for spørsmålsstillingen i samtalemålen er mistanke om skjult mobbing. Foregår det skjult mobbing, vil det være slik at eleven det gjelder får mange negative signaler etc., og derfor skal en spørre elevene spesifikt om dette. Alle spørsmål er nøye gjennomtenkt og bør stilles slik de er formulert.

Oppfølgende spørsmål

De ferdige spørsmålene i skjemaet er ikke utfyllende. Læreren må selv komme med oppfølgings spørsmål når elever sier noe som kan gi verdifull informasjon om den sosiale situasjonen i klassen. Slike spørsmål kan naturlig nok ikke planlegges på forhånd da de stilles på bakgrunn av hva en elev svarer på et annet spørsmål. Å stille oppfølgende spørsmål er noe annet enn å endre basis.

Et egnet sted for samtalen

Samtalen bør foregå på et rolig sted der det ikke forekommer forstyrrelser. Har rommet vindu som andre kan kikke inn gjennom, kan det være veldig uheldig.

Eleven kan bli utrygg om hun eller han blir sett av andre elever.

Det kan også virke ødeleggende hvis det stadig forekommer forstyrrelser, for eksempel at telefonen kimer, eller at kollegaer banker på for å spørre om noe etc. Videre bør en velge et hyggelig rom som kan bidra til å gjøre opplevelsen ok for eleven.

Det ble bestemt at sosiallærer og inspektør/rådgiver (som var spes.ped.-leder) skulle foreta samtaler inne på sine egne kontorer. Kontaktlærer fikk et grupperom i administrasjonen til disposisjon. Rommene som ble valgt, egnet seg godt da det lå i andre etasje og derfor ikke hadde innsyn. Det var skjermet fra områder der elevmassen oppholdt seg.

Bruk av papirskjema eller skjema på PC

I utprøvingen var det mange lærere som brukte PC når de gjennomførte samtale. Å skrive direkte inn på PC letter til en viss grad arbeidet i etterkant, men kan virke litt forstyrrende om læreren ikke skriver raskt på PC. Dessuten er datamaskinen litt stor og tar mer fokus fra eleven enn notatblokken gjør.

Koding av elever

For å sikre at opplysninger ikke kan spores tilbake til enkeltelever i etterkant må elevenes navn erstattes med koder og navnet på eleven slettes når en lager et felles samtalskjema der svarene fra alle elevene samles.

Det er svært viktig at kravet om koding etterfølges av hensyn til elevenes anonymitet.

Ikke bruk eventuelle koder skolen allerede bruker, som f.eks elevnummer i klasselister. Lag nye som ikke kan kobles mot et offentlig arkiv. Omkoding skal altså ikke gjøres før elevene har gjennomført intervju. Det gjøres når opplysningene fra alle elevene som har deltatt sammenfattes i et eget skjema. Når dette er gjort, kan skolen makulere skjemaene som inneholder navn. Det kan føles litt tungt å pugge koder på elevene, men det går ganske fort når en først begynner.

Kontaktlærer i klassen til Johanna laget en liste med alle jentene i klassen der hver elev ble kodet ved bruk av tall.

- 1= Renate
- 2= Anne
- 3= Britt
- 4= Amalie
- 5= Janne
- 6= Sandra
- 7= Johanna
- 8= Helle
- 9= Hilde
- 10= Line
- 11= Yvonne
- 12= Stine
- 13= Mette
- 14= June

Alle de voksne som skulle gjennomføre samtaler, fikk en kopi av listen med beskjed om at listen skulle være nedlåst når den ikke ble brukt. Alle personene som skulle gjennomføre elevsamtalene ønsket å bruke papirskjema når de snakket med elevene.

Gjennomføring

Kontaktetablering

Det kan være lurt å innlede med litt small – talk slik at en får eleven til å slappe av før en går over til å informere eleven om innholdet i den forestående samtalen.

Før en begynner på selve spørsmålene i samtalemalen, skal en gi eleven informasjon om hva samtalen dreier seg om. Det skal ikke legges skjul på at denne samtalen finner sted for at læreren skal få kunnskap om samspillet mellom de elevene det gjelder. Eleven skal informeres om at de vil bli spurt ut om hvordan andre elever kommuniserer med hverandre på godt og vondt. De skal vite at samtalen er konfidensiell, og at de aldri vil måtte forsvare det de sier om andre elever. Opplysningene som kommer frem om en enkelt elev samlet sett, vil kunne brukes, men en må forsikre eleven som er til samtale om at det ikke skal avsløres hva hver enkelt elev spesifikt har sagt om de andre.

Noen elever vil kanskje være skeptiske og motvillige til å delta i en slik samtale mens andre synes det er en fin anledning til å fortelle de voksne hva som foregår. En kan imidlertid ikke forvente at elevene vil kunne snakke om vanskelige ting før de føler seg trygge i situasjonen, så da gjelder det å bruke tilstrekkelig tid til å lytte på eventuelle motforestillinger og gi svar som kan skape trygghet hos eleven. Elevene skal informeres om at det er bra om de kan svare så oppriktig som mulig, slik at læreren kan få best mulig grunnlag for å hjelpe klassen til å samhandle på en positiv måte.

Lærer: "Hei Helle. Lenge siden jeg har snakket med deg." Lærer smiler til Helle.

Helle: "Hei." Hun smiler tilbake.

Lærer: (med et lurt smil) "Matte de andre har nå?"

Helle: Smiler tilbake. "Ja...heldig med den!"

Lærer: "Ikke yndlingsfaget?"

Helle: "Ikke akkurat, nei."

Lærer: "Hva er det du liker best da?"

Helle: "Gym...eller norsk."

Lærer: "Norsk likte jeg også godt, husker jeg. Ja, ja...du lurer sikkert på hva du skal her i dag. Vi har bestemt oss for å ha en ekstra runde med elevsamtaler med jentene i klassen fordi vi tror dere trenger å bli litt bedre sammensveiset."

Helle: "Å...vi er ganske sammensveiset vi da...i hvert fall en del av oss."

Lærer: "Ja...kanskje, men det er visst ikke alle som omgås like greit, har jeg fått med meg. Så jeg kommer til å spørre deg litt om deg selv og de andre jentene i klassen. Hvordan dere er mot hverandre på godt og vondt. Det du forteller om den enkelte vil jeg aldri si til noen andre. Men det kan hende at jeg vil bruke de opplysningene jeg får når jeg har snakket med alle jentene. Hvis for eksempel du og mange andre sier at Stine er veldig positiv til andre, så kan det hende jeg sier til Stine at mange synes hun er en positiv jente. Hvis for eksempel mange sier at hun baksnakker en bestemt person, vil jeg nok si til henne at hun må slutte med det. Men jeg vil aldri si noe til noen om det du spesielt har sagt. Forstår du hva jeg mener?"

Helle: "Ja, jeg tror det."

Lærer: "Ok...det er fint. Da vil jeg aller først vite hvem du pleier å være sammen med når du er på skolen." (Jmf. spørsmål 1)

Gjennomgang av spørsmålene

Øverst på hvert skjema skrives elevens navn og klasse.

Spørsmål om vennestruktur

Navn: Helle	Klasse: 8B
Spørsmål 1 Hvem pleier du å være sammen med på skolen?	
Line, Mette, Stine, Anne, Britt	

Her dreier det seg om å finne ut hvem de pleier å være sammen med. Det er ingen begrensning i forhold til antall elever. Husk likevel å informere om at det gjelder de som eleven vanligvis er sammen med og ikke de hun eller han er sammen med av og til.

Spørsmål 2 Hvis du kunne velge blant jentene i klassen, hvem ville du helst hatt som dine nærmeste venner? Velg max. 3.
Stine, Mette, Hilde

Når det står velg max. tre så skal det ikke skrives ned flere navn enn tre, uansett om eleven ønsker å skrive fire.

Spørsmål om positiv kommunikasjon

Spørsmålene som følger dreier seg om elevenes positive atferd. Informer eleven først om at du vil spørre om hvordan elevene er mot hverandre på godt og vondt og at du vil begynne med å spørre om det positive.

Det er viktig å snakke litt med eleven om hva som ligger i uttrykket positiv atferd. Eleven kan selv reflektere litt over dette sammen med læreren. Hvordan en formulerer seg vil være avhengig av barnets alder. I forhold til yngre barn er det selvsagt bedre å bruke ord som: å si hyggelige ting til...og...å vise med ansiktet og kroppen at man liker noen etc., enn å bruke ord som positive signaler og kommentarer. For alle aldersgrupper kan det være greit å konkretisere begrepet med eksempler: Smiler til, inviterer med seg hjem, henvender seg mye til noen på en positiv måte, gir komplimenter, osv.

Spørsmål 3 inngår i den sosiometriske undersøkelsen og gir informasjon om positiv kommunikasjon i elevgruppa. Dersom skjemaet ikke blir utfylt korrekt, mister en mye verdifull informasjon som både er et ledd i avdekkingen, og som er viktig sett i et forebyggende perspektiv. Se nøye på hvordan det er gjort i eksemplet.

Spørsmål 3 Hvis du tenker på hver enkelt jente i klassen, hvem gir spesielt mange positive signaler og kommentarer til hvem?	
Denne eleven (skriv navn) ...	...gir spesielt mange positive kommentarer og signaler til: (elevens navn)

Skjemaet skal innholde like mange rader som det er elever. I venstre kolonne skrives navn på hver enkelt elev som deltar i undersøkelsen. I høyre kolonne skrives navnene på de elevene informanten mener eleven i kolonne 1 gir spesielt mange positive kommentarer og signaler til. Det må presiseres at det kun er de som får spesielt mye positivt som skal nevnes. Hvis ikke dette blir sagt har særlig jenter en tendens til å liste opp alle.

Lærer: "Hvis du tenker på hver enkelt jente i klassen, hvem gir spesielt mange positive signaler og kommentarer til hvem? June, for eksempel, hvem gir hun spesielt mange positive signaler og kommentarer til?"

Helle: "Vet ikke helt... kommer ikke på noe."

(Når Helle ikke vet, skriver læreren ingen ting i kolonnen til June.)

Lærer: "Du selv, da?"

Helle: "Jeg er veldig positiv i forhold til Sandra, Anne, Hilde, Stine, Brit, Renate og Janne."

Læreren noterer disse navnene i skjemaet i raden til Helle.

Denne eleven (skriv navn) ...	...gir spesielt mange positive kommentarer og signaler til: (elevens navn)
June	
Helle	Anne, Hilde, Stine, Renate
Amalie	Hilde, Helle, Mette
Janne	Renate, Mette
Johanne	
Hilde	June, Stine
Line	Mette, Hilde
Renate	Janne, Yvonne
Mette	Janne, Hilde, Stine
Stine	Mette, Hilde, Janne, Yvonne, Renate
Sandra	Mette, Stine, Line
Anne	
Brit	
Yvonne	Janne, Renate

Spørsmål om negativ kommunikasjon

De neste spørsmålene handler om negativ atferd mellom elever og er særlig viktige for å avdekke skjult mobbing. Som innledning kan læreren oppsummere samtalen så langt og forberede eleven på at det nå vil bli snakket om ting som kan være litt vanskelig. Deretter stilles spørsmål 4 og 5.

På disse spørsmålene kommer det ofte frem opplysninger om hvilke elever som kan være pådrivere i forhold til mobbing. Det er derfor viktig å benytte seg av anledningen til å stille oppfølgende spørsmål når eleven sier noe som gir en ledetråd.

Spørsmål 4

Er det noen i klassen du synes det er litt vanskelig å være sammen med?

Spørsmål 5

Hvis ja, hva er det som gjør at det er vanskelig?

Hvis eleven svarer nei...still et kontrollspørsmål:

Er det sånn at du synes alle er positive og hyggelige å være sammen med?

I caset nedenfor avviker læreren fra spørsmålene og stiller oppfølgende spørsmål... fordi hun vurderer det som viktig å finne mer ut av det Helle sier om Johanna og Sandra. Hun kunne forfulgt dette enda lenger enn i dette eksempelet, men tenk over hvor mye ekstra en skal spørre om. Tiden til samtale med eleven er begrenset og derfor må man passe på at samtalen ikke sklir ut. Hovedhensikten med samtalen må alltid være i fokus.

Lærer: "Til nå har vi snakket om hvem som er sammen på skolen og om positive ting. Men det er jo sånn at det ikke er like lett å være venner med alle. Er det noen i klassen du synes det er litt vanskelig å være sammen med?"

Helle: "Johanna vil visst ikke være sammen med noen på skolen. Hun ser bare sur ut. Hun virker litt overlegen og tror hun er litt bedre enn alle andre. Før kunne hun si mye om andre, hun snakket ganske mye og var ganske populær, egentlig. Nå synes jeg synd på henne for hun går så mye alene. Jeg tror det er fordi de ikke vil være med henne mer."

Lærer: "Betyr det du sier nå at du synes det er vanskelig å være sammen med Johanna?"

Helle: "Nei...jeg kjenner henne nesten ikke...men jeg vet at noen synes det er vanskelig."

Lærer: "Hvem tenker du på da?"

Helle: "Yvonne og Renate kan i hvert fall ikke fordra henne...uten at jeg helt skjønner hvorfor hun er så ille."

Lærer: "Men du selv da...er det sånn at du synes alle er positive og hyggelige å være sammen med?"

Helle: "Nei...jo...vet ikke...det hender jo at jeg krangler med Sandra, for hun kan være litt plagsom iblandt."

Lærer: "På hvilken måte er hun plagsom, synes du?"

Helle: "Nei...hun blir litt innpåsliten bare...men hun er grei også."

Lærer: "Innpåsliten?"

Helle: "Ja...hun spør alltid om å få være med på ting og sånn...når vi for eksempel bare hadde tenkt å være Stine og meg, og det synes vi er plagsomt."

Lærer: "Får hun lov til det, da?"

Helle: "Nei, ikke alltid...av og til."

Spørsmål 6

Jenter er ofte greie mot hverandre, men ikke alltid, og ikke mot alle. Hva er det de kan gjøre når de er negative mot noen?

Lærer: "Jenter er ofte greie mot hverandre, men ikke alltid, og ikke mot alle. Hva er det de kan gjøre når de er negative mot noen? Selv vet jeg at jenter kan baksnakke, himle med øynene, komme med kommentarer eller overse noen, ikke snakke til dem osv. Kommer du på andre ting de gjør?"

Helle: "Det er mest baksnakking og utestenging og de tingene du sier, men det kan også være at noen ikke blir bedt i bursdag eller på fest og sånn... men det er vel en slags utestenging. Også kan man sende stygge meldinger på mobilen eller på facebook da. Det sa du vel ikke?"

Spørsmål 7

Er det vanlig i denne klassen at elever baksnakker andre eller utestenger andre?

Lærer: "Er det vanlig i denne klassen at elever baksnakker andre eller utestenger andre?"

Helle: "Ja, det er mange som snakker om andre, når de blir sur på dem og sånn."

Spørsmål 8

Hva synes du om at det er sånn?

Lærer: "Hva synes du om at det er sånn?"

Helle: "Det er dumt. Det hadde vært bedre om folk kunne snakket til dem direkte om de var irritert og sånn."

Spørsmål 9 er en sosiometrisk kartlegging, og svarene kan gi verdifull informasjon om hvem som er igangsettere og pådrivere i forhold til skjult mobbing. Spørsmålet handler om hvem som baksnakker og utestenger hvem. Det er ikke så vanlig i elevsamtaler å spørre direkte om andre elevers negative atferd i norsk skole, men erfaringen fra utprøving av INNBLIKK er at de fleste elevene ikke har vansker med å svare når de får god informasjon om hva det skal brukes til og at de selv ikke må stå "til rette" for hva de har sagt.

NB! Vær nøye med at du har forstått hvordan skjemaet for negativ atferd skal fylles ut på forhånd, da opplysningene som nevnt skal brukes sosiometrisk, og da feil utfylling kan føre

til at verdifull informasjon for å oppdage mobbing går tapt. I kolonne 1, merket med "Denne eleven", skal alle navnene på de som deltar i samtaler skrives inn. Elevene som er i samtale blir spurt ut om hver enkelt elevs atferd i forhold til andre. Studer casebeskrivelsen. Legg godt merke til hvordan spørsmålene stilles og hvordan utfyllingen blir gjort.

Spørsmål 9

Tenk igjennom hvordan jentene i din klasse er når det gjelder det å snakke negativt om noen eller til noen eller å gi andre signaler som forteller noen at de ikke er ok. Tenk også over hvem som utestenger eller overser hvem.

Denne eleven (skriv navn) ...	...snakker negativt om eller til denne eleven...		...utestenger/overser denne eleven.	
	Ukentlig eller oftere	Av og til	Ukentlig eller oftere	Av og til

Legg til så mange rader som det er elever som deltar i elevsamtale.

I kolonne 1 skrives navnene på alle som deltar i elevsamtale. I kolonne 2 skrives inn de elevene informanten mener elevene i kolonne 1 snakker negativt om eller til, ukentlig eller oftere. I kolonne 3 skrives inn de elevene informanten mener elevene i kolonne 1 snakker negativt til eller om av og til.

I dette skjemaet er baksnakking og utestenging som foregår ukentlig eller oftere skilt fra den som foregår av og til. Dette fordi det kan være hensiktsmessig å skille de mest aktive plagerne fra resten av elevene. Å ta med de elevene som plager noen av og til er viktig fordi det viser et riktigere bilde av omfanget av negative tilbakemeldinger som den enkelte elev blir utsatt for. Dessuten vil noen elever oppfatte en annen elev som en som baksnakker ofte mens andre vil moderere seg og svare av og til. Å skille i to kategorier gir derfor også et riktigere bilde av hvor mye den enkelte baksnakker den andre.

Lærer: "Tenk gjennom hvordan jentene i din klasse er når det gjelder det å snakke negativt om noen eller til noen eller gi andre signaler som forteller dem at de ikke er ok. Tenk også over hvem som utestenger eller overser hvem.

Hvis du tenker på June, hvem er det hun snakker negativt om?"

Helle: "Vet ikke."

Lærer: "Ikke om hun gjør det av og til, heller?"

Helle: "Vet ikke." (Helle ser ned. Hun ser litt brydd ut.)

Lærer: "Hva med utestenging, da. Utestenger June noen ofte?"

Helle: Sukker... "Må jeg svare på dette?"

Lærer: "Jeg tror kanskje du synes det er vanskelig å snakke om det negative de andre gjør?"

Helle: "Ja, jeg føler litt at jeg sladrer."

Lærer: "Du må ikke svare på dette, men du har snakket om det positive også... og vi mennesker kan jo både være positive og negative. Jeg spør fordi jeg ønsker å hjelpe klassen til å få det bedre...og...jeg vet jo at du synes det hadde vært bra om vi fikk slutt på baksnakking og utestenging i klassen..."

Helle: "Jeg har egentlig ikke imot det, det er bare det at jeg føler at jeg sladrer."

Lærer: "Ja, det er nok fordi vi ikke har spurt så direkte om andre elever i samtaler tidligere. Jeg tror det hadde vært nyttig for klassen om du gav meg din oppfatning av dette, men hvis du føler det helt umulig, så har du rett til å la være."

Helle: "Neida...jeg kan sikkert svare. Alle svarer på det samme, ikke sant?"

Lærer: "De som vil svare, svarer."

Helle: "Ok...var det June du spurte om? Hun utestenger Sandra av og til...og hun baksnakker henne også innimellom."

Spørsmål 9 i skjemaet inneholder elevens oppfatning av baksnakking og utestenging blant navngitte elever i klassen. NB! En vanlig feil er at læreren begynner å sette kryss ved elevene som blir nevnt istedenfor å skrive ned hvem eleven mener baksnakker hvem. Hvis det bare krysses av, er det mye mindre informasjon å hente ut i etterkant. (Se neste side for tabellen).

Helles besvarelse på spørsmål 9

Denne eleven (skriv navn) ...	...snakker negativt om eller til denne eleven...		...utestenger/overser denne eleven.	
	Ukentlig eller oftere	Av og til	Ukentlig eller oftere	Av og til
June		Sandra		Sandra
Helle		Sandra		Sandra
Amalie	Johanna			
Janne	Johanna, Mette			
Johanne				
Hilde	Sandra, Anne		Anne	Sandra
Line		Sandra, Anne	Sandra	
Renate	Johanna		Johanna	
Mette				
Stine				
Sandra				
Anne				
Brit				
Yvonne	Johanna	Sandra	Johanna, Sandra	

Etter at skjemaet er ferdig fylt ut, er tiden inne til å komme nærmere inn på situasjonen til den eleven en tror blir mobbet.

Spørsmål om mulig mobbe offer

Spørsmål 10

Jeg har forstått det sånn at...særlig ofte får negative kommentarer og signaler fra andre, og jeg synes det ser ut som hun blir utestengt av mange. Har du samme oppfatning?

Lærer: "Jeg har forstått det sånn at Johanna spesielt ofte får negative kommentarer og signaler fra andre jenter i klassen, og det ser ut som hun blir utestengt av mange. Har du samme oppfatning?"

Helle: "Det har jeg jo sagt før. Det er ikke noen som liker henne mer. Hun har ingen venner i klassen nå for tiden."

Spørsmål 11

Si noe om hva det er som blir sagt negativt om...
Kom med konkrete eksempler på hva som blir sagt.

Lærer: "Si mer om hva det er som blir sagt negativt om Johanna.
Kom med konkrete eksempler på hva som blir sagt."

Helle: "At hun tror hun er så mye bedre enn andre. Jeg hørte at hun hadde kommentert Janne sine foreldre en gang. Sa at det ikke så ut hjemme hos dem. At de ikke hadde smak..."

Spørsmål 12

Har du selv opplevd at ..... er sånn som det blir sagt, eller er det bare blitt deg fortalt?

Lærer: "Har du selv opplevd at Johanna er sånn som det blir sagt, eller er det bare blitt deg fortalt?"

Helle: "Nei...ikke som jeg vet om egentlig...men før var det bare noen hun holdt seg sammen med hele tiden...men jeg merket ikke at hun hadde noe imot meg. Jo...en gang da Johanna kom i gruppe med Britt og meg så spurte hun læreren høyt om hun ikke kunne bytte. Det såret Britt ganske mye, men jeg brydde meg egentlig ikke...men det er lenge siden, da.

Spørsmål 13

Hvis det bare er rykter, hvem hørte du det fra? Det neste spørsmålet er nok et sosiometrisk spørsmål og gir noe informasjon om elevenes oppfattelse av popularitet og makt. Informasjonen som gis her vil, sammen med andre opplysninger, legge grunnlag for nok en brikke som kan avdekke hvem som er pådrivere i forhold til mobbing.

Lærer: "Hvis det bare er rykter, hvem hørte du det fra?"

Helle: "Fra Yvonne og Renate for det meste, men litt fra Janne også."

Spørsmål om status og makt

Spørsmål 14

Hvem synes du bestemmer mest og minst i klassen? Hvem er mest populære? Ranger tre i hver kategori med nummer. Hvis du synes noen bestemmer akkurat like mye, er akkurat like populære, gir du dem samme nummer:

	Bestemmer mest	Bestemmer minst	Mest populær	Minst populær
1				
2				
3				

NB! Legg merke til at Helle rangerer Yvonne og Renate som de som bestemmer mest og klarer ikke skille ut en av dem som aller mest bestemmende. Da skrives begge navnene på plass nummer en. Janne blir nevnt som nummer tre og navnet hennes skrives inn på tredje plass. Det blir da ingen nominasjon på andre plass.

Helles besvarelse på spørsmål 14

	Bestemmer mest	Bestemmer minst	Mest populær	Minst populær
1	Yvonne, Renate	Sandra	Yvonne	Johanne
2		Johanne	Renate	Sandra
3	Janne	Anne	Janne	Anne

Spørsmål 15

Hva kan skje hvis du sier at du er uenig med den som bestemmer?

Lærer: "Hva kan skje hvis du sier at du er uenig med den som bestemmer?"

Helle: "Jeg lar ikke andre bare bestemme... jeg sier det jeg mener... men ofte så er det de som vinner. Det er urettferdig."

Spørsmål 16

Er det noen av jentene i klassen det er spesielt viktig å være enig med for at du skal ha det greit på skolen?

Lærer: "Er det noen av jentene i klassen det er spesielt viktig å være enig med for at du skal ha det greit på skolen?"

Helle: "Nei."

Spørsmål 17

Er det vanskeligere for noen å være uenige med den som bestemmer mest enn det er for andre?

Lærer: "Er det vanskeligere for noen å være uenige med den som bestemmer mest enn det er for andre?"

Helle: "Ja, Johanna... og Amalie jatter alltid med den hun er med... for at de ikke skal bli sure på henne."

Spørsmål 18

(Om eleven bare har svart ja på spørsmålet uten samtidig å nevne hvem det er vanskelig for).

Hvem i klassen er det vanskelig for?

Spørsmål 19

Hva skjer da som gjør det vanskelig?

Lærer: "Hva skjer da som gjør det vanskelig?"

Helle: "De blir sure på Johanna og er spydige og sånn. Nå til dags tør hun nesten ikke si noen ting lenger."

Spørsmål om trivsel

Spørsmål 20

Er det noen som har det spesielt bra i denne klassen? Hvem er det?

Lærer: "Er det noen som har det spesielt bra i denne klassen? Hvem er det?"

Helle: "Mette – hun er grei. Jeg har det også bra."

Spørsmål 21

Hva er det som gjør at ...(navn).....har det så bra?

Lærer: "Hva er det som gjør at du tror Mette har det så bra...og du selv?"

Helle: "Mette har mange venner. Blir ikke baksnakket. Jeg har mange venner... og jeg blir ikke baksnakket eller noe, jeg heller."

Spørsmål 22

Hvordan har du det i denne klassen?

Lærer: "Hvordan har du det i denne klassen?"

Helle: "Jeg har det bra."

Spørsmål 23

Hva er det som gjør at du har det bra, da?

Lærer: "Hva er det som gjør at du har det bra, da?"

Helle: "Jeg har venner... og så blir jeg ikke utestengt eller noe."

Spørsmål 24

Er det noen av jentene du tenker kunne hatt det litt bedre i denne klassen?

Lærer: "Er det noen av jentene du tenker kunne hatt det litt bedre i denne klassen?"

Helle: "Johanna og Anne og Sandra, tror jeg nok."

Spørsmål 25

Hva er det som gjør at .....ikke har det så godt?

Lærer: "Hva er det som gjør at Johanna ikke har det så godt?"

Helle: "Johanna får ikke være med i noen gjeng. Mange baksnakker henne, og hun får høre ganske mange stygge kommentarer og sånn."

Lærer: "Anne og Sandra, da?"

Helle: "Anne, og særlig Sandra, blir kommentert ofte på en negativ måte."

Spørsmål 26

Hva skal til for at .....skal få det bedre, tror du?

Lærer: "Hva skal til for at Johanna, Sandra og Anne skal få det bedre tror du?"

Helle: "Alle jentene burde snakke ut. Og så må vi heller få vite hva som skjer direkte og ikke ved at noen baksnakker noen. Hvis en for eksempel blir beskyldt for å være overlegen, kan vi heller snakke med personen om det. Renate og Yvonne og Janne må slutte å være så hard mot Johanna. Og så må vi slutte å gi så mange kommentarer til Sandra. Særlig må guttene slutte med å erte henne for utseende og sånn. Og så må ikke folk vise så godt at de ikke vil være med Anne."

Spørsmål 27

Er det ellers noe om kameratskapet i klassen du synes jeg bør vite?

Lærer: "Er det ellers noe om kameratskapet i klassen du synes jeg bør vite?"

Helle: "Nei."

Avslutning av samtalen

En samtale skal ikke bare starte på en god måte, men også avsluttes positivt. Det er viktig at eleven ikke sitter igjen med en følelse av skyld eller redsel for å ha sagt for mye, eller for ikke å ha klart å fortelle noe. Avslutningen innebærer at den voksne takker for samtalen og sier at det har vært nyttig. Du kan også høre hvordan han eller hun har opplevd samtalen og eventuelt snakke om dette.

Lærer: "Da har ikke jeg mer jeg vil spørre deg om. Syntes du det var en ok samtale, eller var det litt vanskelig."

Helle: "Det var helt greit, men litt vanskelig å snakke om de andre. Jeg er ikke vant til å bli spurt så direkte, liksom...om de andre."

Lærer: "Jeg forstår det...men husk at jeg vil bruke det du og andre sier for at dere skal få det bedre sammen, og jeg vil ikke fortelle hva du har sagt...og husk at alle får de samme spørsmålene."

Helle: "Svarer alle da?"

Lærer: "Det vet jeg ikke, men jeg håper det... for da kan vi lettere hjelpe dere med å bygge et bra klassemiljø."

Helle: "Det tror jeg aldri går."

Lærer: "Ikke? Vi vil i hvert fall forsøke. Tusen takk skal du ha for samtalen. En ting før du går... det er viktig at du ikke snakker med noen andre i klassen om denne samtalen før vi har snakket med alle. Er det greit?"

Etterarbeid

Analyse av elevsamtaler

Når alle elevene har gjennomført samtalen, må det lages et sammendrag, der opplysningen fra alle elevene samles i ett skjema. Opplysningene kan systematiseres på ulike måter. Det første trinnet er å samle svarene fra alle elevene i ett skjema. Dette skjemaet skal bare inneholde koder på elevene og ingen navn. I det følgende vil det bli vist noen ulike teknikker en kan bruke for å samle og analysere opplysningene med utgangspunkt i caset ovenfor.

Spørsmål 1 - Samletabell for vennestruktur

Koden til eleven står i venstre kolonne. Svaret den enkelte gir står i høyre kolonne. Legg merke til kodeskjema til høyre på siden.

Skjema viser at f.eks. June (elev 14) sier hun er sammen med Helle (elev 8), Hilde (elev 9) og Amalie (elev 4) på skolen.

Hvem pleier du å være sammen med på skolen?	
Elev	Er sammen med elev
14	8, 9, 4
8	10, 13, 12, 2, 3
4	14
5	13, 12, 11, 1
7	
9	12, 13
10	13, 8, 2, 3
1	5, 11
13	9, 12, 2, 6, 8, 5
12	6, 8, 2, 9, 13
6	1, 5
2	9, 12, 13, 6, 8, 10, 3
3	8, 10
11	1, 5

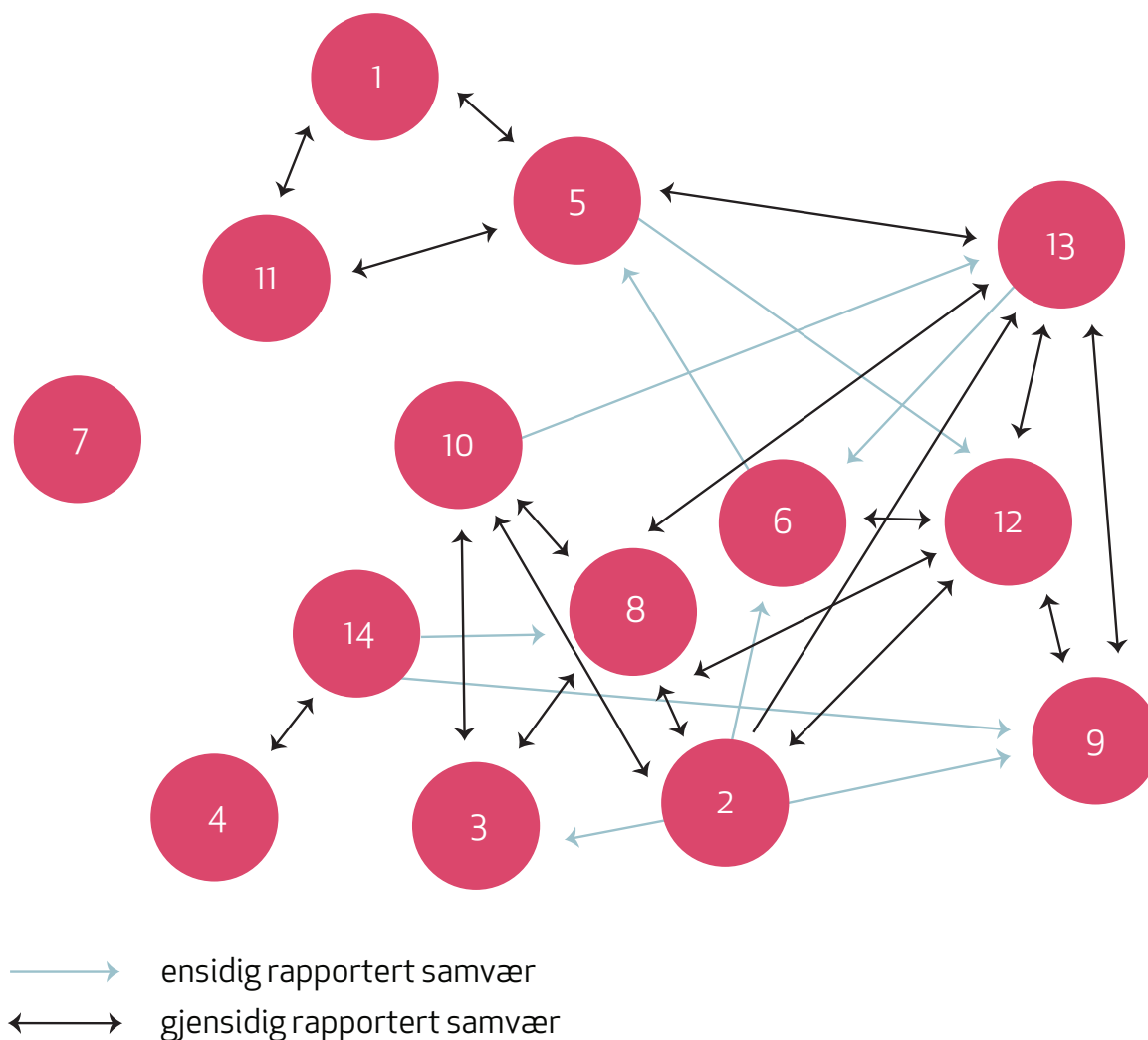
Kode	Navn
1	Renate
2	Anne
3	Britt
4	Amalie
5	Janne
6	Sandra
7	Johanna
8	Helle
9	Hilde
10	Line
11	Yvonne
12	Stine
13	Mette
14	June

Sosiogram over venner

Spørsmålet er et sosiometrisk spørsmål, og det kan lages et sosiogram som gir en visuell oversikt over vennsstrukturene i gruppa. Sosiogrammet gir opplysninger om vennegrupper og om elever som er uten venner på skolen. De gir dessuten informasjon om hvorvidt det er mye kommunikasjon mellom elevene i gruppa eller om den er preget av klikker. I sosiogrammet nedenfor er elevene representert ved hvert sitt punkt, og koden til elevene er skrevet inn slik at vi vet hvem som er hvem. Når en elev opplyser om at en annen elev er venn, så tegnes en pil fra denne eleven og til vennen. Når det er piler i begge ender av en linje, betyr det at begge elevene har opplyst at de er sammen på skolen. Når det bare er pil i en ende, har ikke den andre

bekreftet at de er sammen på skolen. Hvis en elev sier at hun eller han har venner, men dette ikke blir bekreftet, kan det være viktig å undersøke mer om dette på andre måter.

Hvem er du sammen med på skolen?

Figur 2

Når 14 sier at hun pleier å være sammen med 8, 9 og 4 går det en pil fra 14 til 8, 9 og 4. Fordi 8 og 9 ikke har bekreftet at de pleier å være sammen med 14, så er det bare pil i en retning. 4 har derimot bekreftet at hun er sammen med 8, og derfor er det pil i begge ender. Gjensidige piler kan ha en farge, og pil i en retning en annen, slik at en lettere kan se visuelt hvem som nominerer hverandre gjensidig/ikke gjensidig.

Samletabell over positiv feedback i gruppa

I tabellen nedenfor er det laget et skjema for å samle og systematisere alle opplysningene gitt av elevene på spørsmål nr 3.

Den enkelte kolonne gir informasjon om hver enkelt elevs oppfatning av medelevene med henblikk på positiv kommunikasjon.

Radene viser hvor mange nominasjoner den enkelte får, samlet sett, mht. å gi positiv feedback til andre.

I tabellen viser kolonne 2 elev nummer 14 sine betraktninger om hvem den enkelte gir positiv feedback til. Vi ser at 14 mener elev nummer 8 gir positiv feedback til 4, 5, 14, 11, 1, 13, 9, og at elev nummer 4 gir positiv feedback til elev 14, 1, 11, 13 osv.

Kolonne 3 viser elev nummer 8 sine betraktninger. Elev nummer 8 mener at elev 14 gir positiv feedback til 4, 9, 1 og 11... osv.

Hvis du tenker på hver enkelt jente i klassen, hvem gir spesielt mange positive signaler og kommentarer til hvem?

	14	8	4	5	7	9	10	1	13	12	6	2	3	11
14		4,9,1,11										4		
8	4,5,14,11,1,13,9					9,12,13,2,6		12,13				12,13		
4	14,1,11,1,3	8,13,14,9										14,1		
5	1,11,14,1,3,12,9	11,1,13,12				11,1,12,9,13								
7	6	6												
9	13,12,14,4,5,10,	4,14,12,13 8										13		
10	9,13,12,6,5	3,5,1,2,8				9,3,5,8,11						3		
1	5,14,11	13,11,5		11,5						11,1,3		11,5		
13	9,12	12,9,8,11,1				9,12,8,11,1						9,1,2,8		
12	13,9,5,14,4,1	8,13,9		13,9,8,2								13,8		
6	10,2,5	12,8,2,7								12,8,13,10		12,9,1,3		
2	8,6,10	8,6,1,2					13,11							
3		10,11,1,8										1,1,1		
11	1,5	1,5,1,3		1,5			1					1,4,5		

Det går også an å lage et skjema som viser forskjellen mellom det antall personer en elev får positiv feedback fra og antallet personer en elev gir positiv feedback til.

En kan se hvor mange ganger den enkelte elev er nevnt i forhold til å gi positiv feedback til andre ved å telle antall nominasjoner for hver rad.

14		4,9,1,11										4		
----	--	----------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---	--	--

Elev 14 er nevnt 5 ganger i eksempelet ovenfor, og elevene som nevnes er 4, 9, 1, 11, 4. Vi ser at elev nummer 4 er nevnt 2 ganger, så antall ulike elever 14 gir positiv feedback til er 4 og ikke 5.

Informasjon om hvilke elever den enkelte gir positiv feedback til, ligger altså i horisontal-linjen...raden til den enkelte elev. Informasjon om hvor mange elever den enkelte får positiv feedback fra, ligger i vertikallinjen. En sjekker om eleven er nevnt, rad for rad.

Tallet 4 står i raden til elev 14. Det betyr at 4 får positiv feedback fra elev 14. Tallet 4 står også i raden til elev 8. Det betyr at hun i hvertfall får positiv feedback fra to ulike elever. I radene til 5, 7, 9, 10, 1, 13, 6, 2 og 3 er ikke 4 nevnt, men i radene til 12 og 11 er 4 nevnt. Det vil si at elev nummer 4 gir positiv feedback til 4 personer.

Positiv feedback		
Elev	Får fra antall elever	Gir til antall elever
14	6	4
8	8	10
4	4	8
5	7	8
7	1	1
9	8	7
10	4	8
1	9	4
13	10	4
12	7	8
6	3	8
2	3	6
3	3	4
11	9	4

Det er ikke alltid slik at de som får mye positivt fra andre er de som gir mest til andre eller motsatt. Når elever gir lite positivt til andre og får veldig mye, kan det tyde på at de har makt i klassen, men bruker den negativt. Det er også verdt å legge merke til de elevene som gir mye positivt uten å få så mye igjen. Hva kan det være uttrykk for? Har de det ok i klassen? I eksemplet nedenfor ser vi at 1, 11 og 13 får positive tilbakemeldinger fra mange flere elever enn de gir til. Vi ser også at 4 og 6 gir positiv feedback til mange flere enn de får fra.

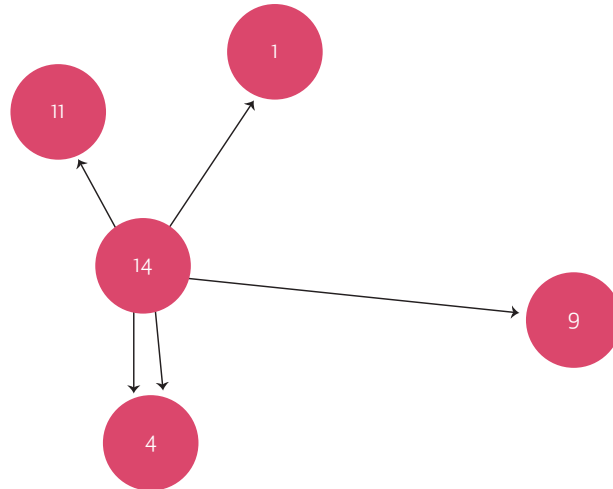
Når en elev nevner en annen elev, kalles det for en nominasjon. Nominasjonene den enkelte elev får kan bli mange flere enn det er antall elever, ettersom hver elev snakker om hver elev. Antall nominasjoner sier noe om hvor tydelig gruppa oppfatter en elev som positiv. Jo flere som nevner eleven, desto større grunn til å tro at dette stemmer.

8	4,5,14,11,1,13,9			9,12,13,2,6		12,13			12,13	
---	------------------	--	--	-------------	--	-------	--	--	-------	--

Elev nummer 8 er nevnt 16 ganger i forhold til å gi positiv feedback. Vi ser at det dreier seg om 10 ulike elever... osv...

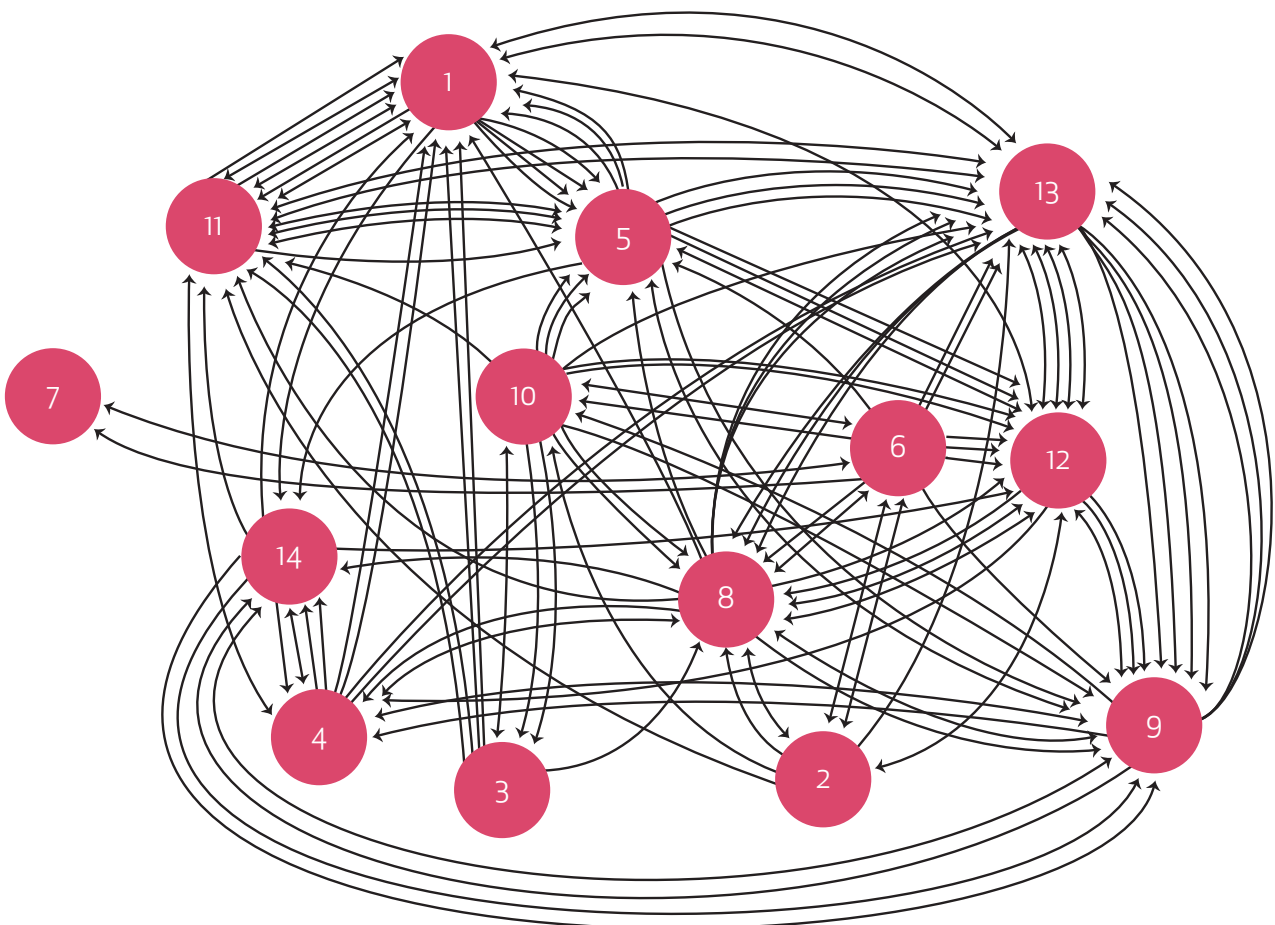
Sosiogram over positiv feedback

Når opplysningene er samlet og systematisert, kan en lage et sosiogram som viser et visuelt bilde av hvem som gir og får mest positiv feedback. Fra tabellen ovenfor kan vi lese at det fra elev 14 skal gå to piler til 4 og en til 9, 1 og 11. Det er to piler til 4 fordi både elev 8 og elev 2 har nevnt at elev 14 er positiv til 4.

Figur 3

Slik settes en og en elev inn i skjemaet til mønsteret for hele klassen kommer til syne. Se figur 4.

Figur 4

I Figur 4 får vi et visuelt bilde av positiv kommunikasjonsstrøm mellom elever. Bildet gir en indikasjon på hvem som mottar mye og hvem som mottar lite positivt fra andre, samt hvem som gir mye og lite til andre. Her kan du også telle opp hvor mange nominasjoner den enkelte får i forhold til å få og gi positiv feedback til andre.

For å kunne analysere opplysningene elevene har gitt om negativ kommunikasjon, må en samle informasjonen fra hver elev i et tomt skjema.

Tabell over negativ kommunikasjon

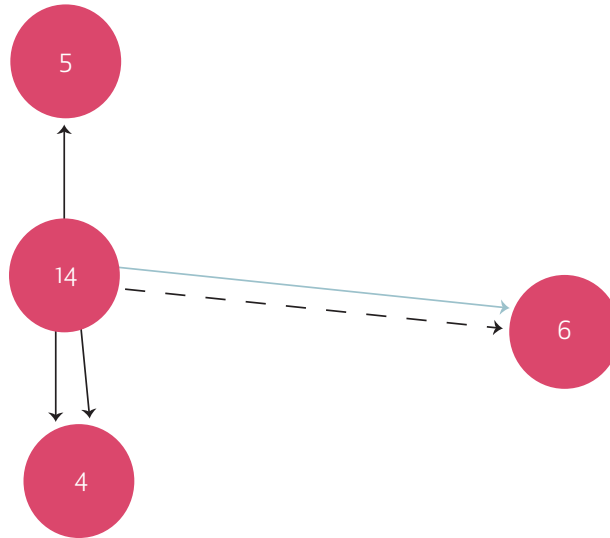
Det nye skjemaet er av samme type som er fylt ut for hver enkelt elev tidligere, men her har alle elevene fått hver sin rad.

Se på skjemaet som Helle fylte ut (se side 56). Hun mente for eksempel at June (elev 14) av og til snakket negativt om Sandra (elev 6). Da skriver du inn et 6-tall (koden til Sandra) i rubrikken av og til i raden som handler om Junes og hennes negative kommunikasjon med andre elever. Hver gang en elev har nevnt at June baksnakker eller utestenger en annen elev, blir koden for denne eleven skrevet inn i riktig rubrikk; dvs....man går gjennom skjemaene til alle elevene og skriver inn hver nominasjon som er gitt i et fellesskjema.

Negativ kommunikasjon				
Elev	Snakker negativt om		Utestenger eller ignorerer	
	Ukentlig eller oftere	Av og til	Ukentlig eller oftere	Av og til
14	4,5,4	6		6
8	2	6,13,6	6,5,5,11,6,13	6
4	14,7,6	1,3,6		6
5	13,11,7,7	7,11,1	7,7,7,	7
7				
9	6,2,6,2,6, 2,8	6,6	6,2,6,8,2	6,2,6,
10	3,6	3,6,6	3,6,6	7
1	6,7,11,7,7,6,7,6,2	7,7,6,7,	7,7,7,7,7,7,6,2	7,7,
13	6,2,2	7,6,6		2,6,6,2,6,2
12	6,2			6,2
6				
2	6,13,6	6,7,7,11,6,13	6	
3			6	6
11	7,5,7,1,5,7,7,7,6	7,7,6,6,7	7,7,7,7,7,7,7,6,7	7

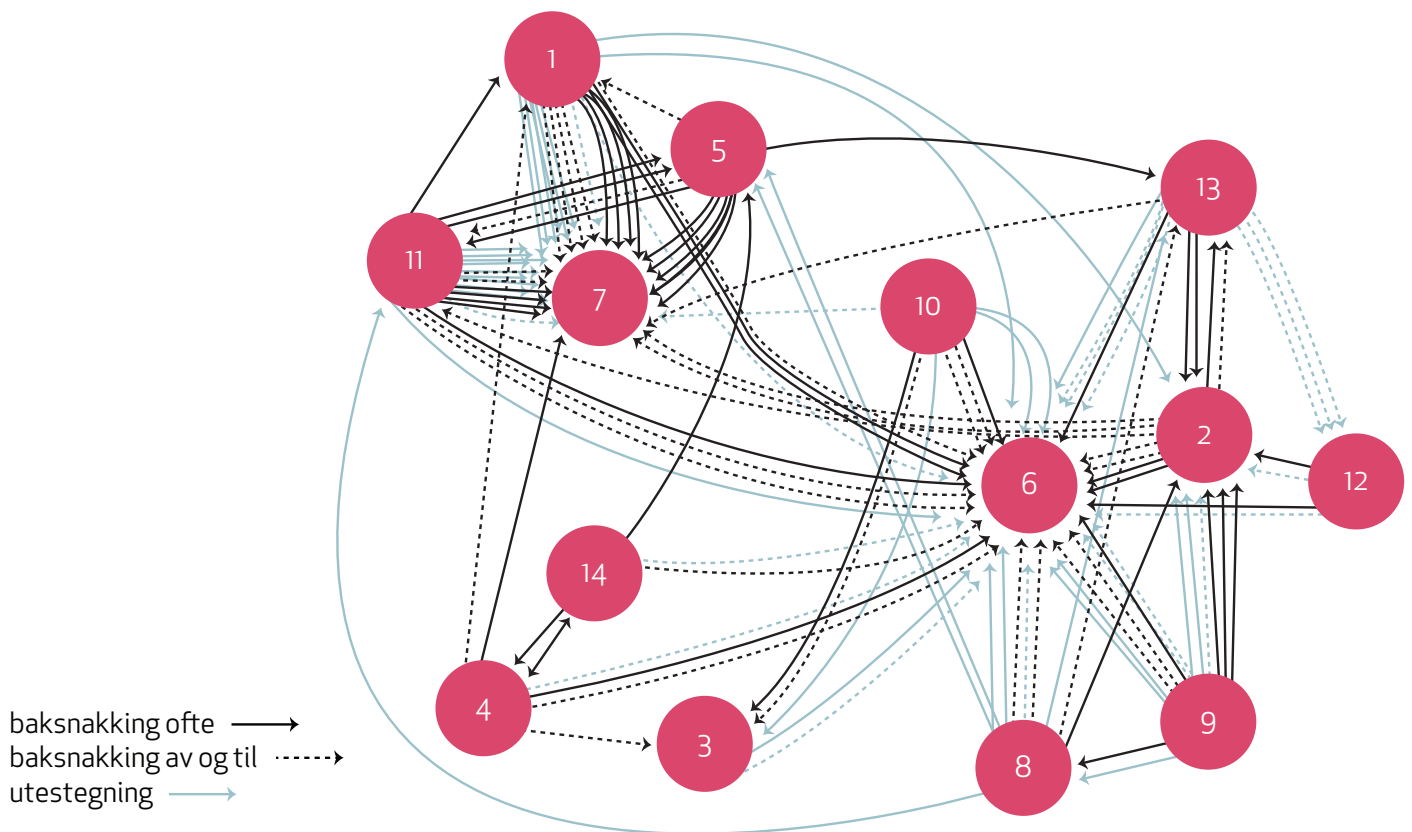
Sosiogram over negativ feedback

Når opplysningene er samlet i skjemaet, kan det lages et sosiogram av disse: I skjemaet ovenfor er det to elever som har nevnt at 14 baksnakker 4 ofte og en elev som har sagt at 14 baksnakker 5 ofte. Da går det to sorte hele pillinjer fra 14 til 4, og en hel sort pillinje fra 4 til 5. Det er en elev som har sagt at 14 baksnakker 6 av og til. Da går det en stiplet sort linje fra 14 til 6. En elev har sagt at 14 utestenger 6 av og til. Da går det en stiplet oker linje fra 14 til 6... osv.

Figur 5

I dette caset (Figur 6) er det ikke vanskelig å se hvem elevene peker ut som pådrivere i forhold til å utestenge og baksnakke Johanna (Elev 7). Det er en ganske entydig oppfatning om at det er Yvonne (11), Renate (1) og Janne (5). I dette sosiogrammet kommer det også frem at en annen elev, Sandra (6), trolig blir mobbet. Det ser ut til å være noen andre som plager Sandra enn de som står i spissen for å plage Johanna. Det kan se ut som om mange elever tillater seg å snakke negativt om henne og stenge henne ute. I tillegg ser det også ut som om Anne (2) kanskje ikke har det så godt sammen med de andre på skolen.

Figur 6

Samleskjema for svar på spørsmål

Nedenfor er et eksempel på hvordan en kan systematisere opplysningene som elevene har gitt på de ulike spørsmålene. For å effektivisere kan en samle svarene på mer enn ett spørsmål i samme skjema når de henger sammen. I eksempelet nedenfor er to spørsmål koblet sammen:

Er det noen i klassen som synes det er litt vanskelig å være sammen med? Hva er det som er vanskelig?	
14	Synes ikke det er vanskelig å være sammen med noen i klassen
8	7 vil visst ikke være sammen med noen på skolen. Hun ser bare sur ut. Hun virker litt overlegen og tror hun er litt bedre enn alle andre. Før kunne hun si mye om andre, hun snakket ganske mye og bestemte mye. Nå synes jeg synd på henne for hun går så mye alene. Jeg tror det er fordi de ikke vil være med henne mer.
4	11 og 1 kan være veldig frekke. De sier ting som kan såre andre rett ut. Men av og til er de snille også.
5	Jeg krangler med 7, og vi har vært sure på hverandre ganske lenge nå. Ellers er det ingen spesielle. Men det er ikke alle jeg er like mye sammen med for det om jeg liker noen bedre enn andre.
7	Jeg er jo ikke sammen med noen. Men det er litt vanskelig å være sammen med 13. Jeg vet ikke helt hvorfor, men jeg føler det sånn liksom.
9	6, for hun er så veldig klengete og irriterende. Hun maser alltid. Er også litt sånn klengete... og 11 er veldig sjefete. Hun overser mange, og hun baksnakker alltid og er spydig og sånn.
10	11 og 1. De kan godt være snille, men du vet aldri hvor du har dem... om de plutselig vil bruke mot deg noe du har sagt.
1	7 er veldig fin på det... eller var det før, i hvert fall, og hun kan fort bli det igjen... Hun følte seg kulere enn de andre og kunne godt kommentere andre på en negativ måte.
13	6 og 2 er ganske klengete på oss andre. De kan bli veldig masete til tider, må jeg si. Det er litt plagsomt, ja.
12	7
6	8 var mye hyggeligere før. Nå tar hun bare de andres parti og hun stiller ikke opp for 6 slik hun kunne gjøre tidligere.
2	Jeg føler at 1 og 11 ikke godtar meg helt. De behandler meg som luft. 7 og jeg er ikke venner. Det er mange som har imot 7.
3	
11	

I dette caset kan en merke seg at flere nevner 1 og 11 i forbindelse med det å såre andre og å være frekke mot andre. Noen sier at det er vanskelig å vite hvor en har dem, men flere sier at de også kan være snille. 7 blir nevnt som tidligere problematisk å være sammen med...men at hun ikke lenger har venner. Et par elever oppfatter 6 som klengete og masete...og en nevner 2 i den forbindelse. 7 nevner 13 som problematisk å være sammen med.

Samletabell for makt

Hvem bestemmer mest/minst, og hvem er mest/minst populær?

Også her samles alle nominasjonene i et felles skjema slik som det fremgår i caset under:

	Bestemmer mest	Bestemmer minst
1	11,11,11,11,13,11,13,11,11,8,1,11	7,7,7,7,7,6,7,7,7,6,7,
2	1,1,13,13,1,1,1,1,5,1,8,1, 11,11,	6,6,7,2,7,7,2,6,6,6,6
3	5,11,11,5,5,5,5,13,5,8,9,5,5	2,2,2,2,2,6,6,2,2,6,6

Totalt blir elev 11 nevnt 12 ganger, og 8 elever har satt henne på plass nummer en... altså den som bestemmer mest. 1 har blitt nevnt 9 ganger og de fleste har plassert henne på plass nummer 2. Elev nummer 13 har 5 nominasjoner fordelt på 1., 2. og 3. plass. Elev nummer 5 har 9 nominasjoner og de fleste på 3. plass.

Dvs. at i dette caset er det trolig elev 11, Yvonne, som bestemmer mest, med elev 1, Renate, som en god nummer to, og elev 5, Janne, som nummer tre. Vi kan også merke oss at elev 13 har en del makt i klassen.

Hvem som bestemmer minst og hvem som er mest og minst populær analyseres på samme måte:

I dette caset er det 7 som elevene anser for å bestemme minst. 6 kommer på andre plass og 2 på tredje.

Samletabell for popularitet

	Mest populær	Minst populær
1	11,11,1,5,5,1,13,8,11,1,5,11,	7,7,7,7,6,6,6,7,2,7,6,6
2	11,5,5,13,13,5,11,1,1,11,5,13	6,6,6,7,7,2,7,2,7,6,6,2
3	5,8,13,8,13,11,11,13,1,1,1,1	7,2,2,2,6,7,2,6,2,2,2,2

I dette caset er det 11 de fleste mener er aller mest populær med 1 som en god nummer 2. 5 og 13 har også høy status.

I analysen kan svarene på spørsmålene nedenfor kobles opp mot hvem vi nå vet bestemmer mest og minst. 11 og 1, men også 5 og 13 har blitt pekt ut som elever med mye makt. I svarene nedenfor får en informasjon om hvordan de som bestemmer bruker makten sin.

Samleskjema for svar på spørsmål

I likhet med forrige samleskjema er svar på flere spørsmål som henger sammen samlet i samme skjema.

Er det vanskeligere for noen å være uenige med den som bestemmer mest enn for de andre? Hvem? Hva skjer som gjør det vanskelig?	
14	7 - Hun tør ikke være uenig fordi folk kan bli sure på henne. Hun sa imot 11 og de før, men det har hun sluttet med nå. Da bare plager de.
8	Ja, 7. De blir sure på henne og spydige og sånn. 4 jatter alltid med den hun er med for at de ikke skal bli sure på henne.
4	Ja, 6 kan ikke si meningen sin uten å få de andre mot seg.
5	Jeg kan si imot, men 6 tør ikke si imot.
7	Ja, særlig for meg, men 6 og 2 har heller ingenting de skulle ha sagt. 14, 3, 2, 6 tør ikke si imot. 14 er enig med alle fordi hun vil være alles venn.
9	7 og 2, fordi de blir baksnakket og sett ned på av de fleste
10	Ja
1	6
13	7 og 6. 7 blir utestengt, oversett. 6 får kommentarer hele tiden.
12	3 og 14 sier aldri imot, men det er 7 og 6 som aldri får bestemme noe og som får kjeft
6	Ja, 6, 2 og 3. Det er bedre å ikke si noe, for når de gjør det, får de spydige kommentarer.
2	7 og 6, og av og til 2. Vi får masse kommentarer mot oss.
3	Ja. Jeg må være enig med 3 og 5 hvis jeg ikke skal bli holdt utenfor.
11	Ja, 7, men hun har seg selv å skylde.

I caset går det tydelig frem at 7 og 6, og til dels 2, ikke får det lett om de er uenige med de som bestemmer. I forhold til 7 blir 11 og "de" utpekt som plagere av en elev. "De" er antagelig 1 og 5. (Dette kunne en for øvrig godt ha spurt mer om i et oppfølgingsspørsmål.)

Samleskjema for opplysninger om enkelt elever

En annen måte å systematisere samtalene på er å samle de opplysningene som finnes om enkelte elever. I dette caset blir det viktig å samle opplysninger om de som pekes ut som mobbere til nr 7: 1, 11 og delvis 5. Dette kan gjøres i et eget skjema slik eksempelet nedenfor viser.

Sammendrag av hva som kommer frem om 1- 11- 5

11 og 1 kan være veldig frekke. De sier ting rett ut som kan såre andre. Men av og til er de snille også. De kan bruke noe mot deg som du har sagt. Det er 11, 1 og 5 som er mest irritert på 7. Det er de som bestemmer mest i klassen. Folk hører på dem.

Siden 11 og 5 og 1 ikke lenger ville ha noe med 7 å gjøre, så har hun forandret seg. De kaller henne en sminkedokke fordi hun sminker seg litt vel mye.

5 forteller at hun var kjempegod venn med 7 før, men at 11 og 1 fortalte henne alt 7 hadde sagt om 5 til dem.

6 jenter nevner 1, 11 og 5 når det gjelder ryktespredning om 7. 11 og 1 forteller mange historier, men jeg vet ikke hva som stemmer.

11 er veldig sjefete. Hun overser mange, og hun baksnakker alltid og er spydig og sånn.

Alle følger det som 11, 1 og 5 bestemmer. Det er ingen som sier imot dem, for det er ingen som tør.

Det nytter ikke å si imot 11, for eksempel, eller 1. Da blir det trøbbel.

1 får mye positiv feedback fra de andre. Det er 5, 13, 12, 8, 4, 14 og 11 som gir henne slike tilbakemeldinger. Hun selv gir bare positiv feedback til 5, 14 og 11.

1 gir veldig mye negative tilbakemeldinger til 7 og litt til 6 samt noe til 2 og 11. Hun utestenger ofte 7 og av og til 6 og 2.

11 får også mye positiv feedback fra mange av de andre jentene, og disse er: 1, 13, 12, 5, 8, 2, 3 og 4. Hun gir selv positiv feedback til 1, 5 og 13.

11 er den i klassen som gir aller mest negativ tilbakemelding til andre, og det er helst 7 som får gjennomgå. Også 6 får en del negativ feedback fra 11. Hennes egne venner, 1 og 5, er også nevnt. 11 ser ut til å stå i spissen sammen med 1 i forhold til å utestenge 7, men kan også være med på å utestenge 6.

5 er også blant de som får mest positiv feedback fra de andre, og disse er: 1, 12, 9, 8, 10, 6, 11 og 5, men hun gir også mye positivt til mange jenter: 1, 13, 12, 9, 14 og 11.

5 får også en del nominasjoner når det gjelder å gi tilbakemelding til 7 og å utestenge henne, men ikke så mange som 1 og 11.

1 og 11 blir nevnt som de som sprer rykter om 7 og baksnakker henne.

I skjema nedenfor er det samlet opplysninger om mulig mobbe offer.

7 – Sammendrag av hva som blir sagt om 7

- Tror hun er bedre enn alle andre
- Opptatt av sminke og klær og utseende
- Har mange fine klær og brifer med det
- Er sur og tar seg nær av ting
- Hun baksnakker andre
- Mange kaller henne emo og psycho

7 selv forteller at det er 11 og 1 som får alle til å hate henne: "De baksnakker om meg til absolutt alle på skolen. Mange av de gamle vennene mine har blokket meg på msn og slettet telefonnummeret mitt. Det er 1 og 11 som oppfordrer folk til å gjøre det."

Det kommer frem at jentene ikke selv har opplevd 7 som en som baksnakker og føler seg bedre enn andre. Det har blitt fortalt til dem, hovedsakelig av 1 og 11, men også litt av 5. Flere har imidlertid opplevd tidligere at hun ikke var opptatt av andre enn de populære.

I dette caset er det ikke lenger tvil om hvem som står i spissen for å baksnakke og utestenge Johanna. De samlede opplysningene fra samtalene og sosiometrien, samt opplysningene fra observasjoner, danner et godt grunnlag for å sette forventninger til jentene som står i spissen for baksnakkingen og utestengingen om å handle annerledes.

I tillegg til at samtalene kan avdekke mobbing når det er mistanke om at det skjer, kan INBLIKK også avdekke om det finnes mobbeoffer en ikke visste om fra før. I dette caset blir det tydelig at Sandra på mange måter har en like vanskelig hverdag som Johanna. Det er derfor nødvendig å samle de opplysningene som blir sagt om Sandra og det som kan si noe om hvem som er pådriver i forhold til å plage henne.

Opplysninger om 6 og samhandling med 6

6 sier aldri noe stygt om andre og er rettferdig.

6 sier aldri noe stygt til meg. Hun blir ikke med på det når de andre er frekke.

9 sier at 6 er: "så veldig klengete og irriterende. Hun maser alltid... er også litt sånn klengete..."

13 sier at 6 og 2 er ganske klengete på andre. "De kan bli veldig masete til tider, må jeg si. Det er litt plagsomt, ja."

9 irriterer seg over 6 ofte.

6 kan ikke si meningen sin uten å få de andre mot seg.

7 sier at det er særlig hun som ikke kan si sin mening, men at 6 og 2 heller ikke har noe de skulle ha sagt.

Flere av jentene nevner at 6 får stygge kommentarer hele tiden og særlig om hun har sin egen mening, og at mange kjefter på henne.

2, og særlig 6, blir kommentert ofte på en negativ måte.

6 er utestengt.

Sosiogrammet over baksnalking og ryktespredning viser at det er ganske mange som tillater seg å gi stygge kommentarer til og baksnakke 6. Det ser imidlertid ut til at 9 er en av de som står i spissen for dette, sammen med 13.

Samlet vurdering

Når skolen har sammenfattet alle spørsmålene og de sosiometriske opplysningene, er det viktig at flere personer analyserer dokumentet og tolker betydningen av dette. Det kan være lurt at en først analyserer materialet hver for seg for deretter å diskutere i gruppe hva den enkelte mener har fremkommet. Analysen fra samtalen må også sees i sammenheng med eventuelle observasjoner som er gjort. Skolen må konkludere og bestemme seg for hva slags oppfølging som er påkrevet.

Vurdering av situasjon

Blir Johanna mobbet?

Johanna blir mobbet.

Hvem står i spissen for mobbingen?

Yvonne og Renate og delvis Janne er de som står i spissen for å mobbe Johanna.

Hvordan foregår det?

Mange av jenter i klassen bekrefter gjennom samtalen at disse mobber. Det er særlig Yvonne og Renate som sprer rykter og baksnakker Johanna. Janne blir også nevnt flere ganger, men har tydeligvis ikke en like aktiv rolle som de andre to.

De mobber Johanna ved at de...

- er spydige
- gir negative tilbakemeldinger
- utestenger
- baksnakker og sprer rykter

De sier at hun er en sminkedokke, at hun tror hun er bedre enn alle andre, er opptatt av klær og utseende og brifer med det, at hun er nærtagende og sur, emo og psyko.

Observasjonene

Styrker troverdigheten av informasjonen som er kommet frem gjennom samtalene ved at ulike lærere har observert negative signaler til Johanna fra Yvonne, Janne, Renate og Mette, der Yvonne ble observert som særlig aktiv.

Vurdering av behov for tiltak

Yvonne og Renate har mye makt i klassen, men det kan se ut som om de holder statusen sin delvis ved å gjøre andre usikre. Yvonne og Renate blir vurdert av de andre som mest populære, men får samtidig ikke så mange valg når jentene nominerer ønsket venn. De blir utpekt som de elevene som gir minst positiv feedback til andre og mest negativ feedback. Samtidig er det disse jentene som får aller mest positiv feedback fra andre. Det kan derfor tyde på at de er negative ledere som holder sin status ved å gjøre andre usikre og redde for å havne utenfor fellesskapet.

De trenger klare, tydelige voksne som ikke aksepterer baksnakking og ryktespredning og respektløs atferd i forhold til Johanna. De trenger klare forventninger om hva de kan og ikke kan gjøre også i forhold til hele jentegruppa. De har behov for oppfølging over tid og veiledning i henhold til hvordan de kan gjøre ting annerledes.

Sandra blir også mobbet. Det er mange som tillater seg å behandle henne dårlig, men Hilde og Mette ser ut til å være ekstra aktive. Disse trenger derfor en særlig oppfølging, men alle jentene trenger å jobbe med kulturen i klassen og holdningene til både Sandra, Johanna og Anne.

Mal Spørreskjema

Navn:

Klasse:

Spørsmål 1

Hvem pleier du å være sammen med på skolen?

Her dreier det seg om å finne ut hvem de pleier å være sammen med. Det er ingen begrensning i forhold til antall elever. Husk likevel å informere om at det gjelder de som eleven vanligvis er sammen med, og ikke de en er sammen med av og til.

Hvem pleier du å være sammen med på skolen?	
Elevers navn:	Navn på de elevene vedkommende pleier å være sammen med:

Spørsmål 2

Hvis du kunne velge blant jentene (guttene) i klassen, hvem ville du helst hatt som dine nærmeste venner? Velg max. 3

Når det står "velg max. tre", så skal det ikke skrives ned flere enn tre navn, uansett om eleven ønsker å skrive fire.

Hvem ville du helst hatt som dine nærmeste venner? Max. 3	
Elevers navn:	Navn på de elevene vedkommende pleier å være sammen med:

Spørsmål 3

Hvis du tenker på hver enkelt jente (gutt) i klassen, hvem gir spesielt mange positive signaler og kommentarer til hvem?

NB! Husk at det ikke skal nomineres mange elever

Navn	Denne eleven gir spesielt mange positive kommentarer og signaler til:

Spørsmål 4

Er det noen i klassen du synes det er litt vanskelig å være sammen med?

Spørsmål 5

Hvis ja, hva er det som gjør at det er vanskelig?

Spørsmål 6

Elever er ofte greie mot hverandre, men ikke alltid og ikke mot alle. Hva er det de kan gjøre når de er negative mot noen på litt skjulte måter?

Husk å snakke litt konkret med eleven om hva det betyr å "ikke være grei" og å være "negativ" før eleven svarer på spørsmålet.

Spørsmål 7

Er det vanlig i denne klassen at elever baksnakker andre eller utestenger andre?

Spørsmål 8

Hva synes du om at det er sånn?

Spørsmål 9

Tenk igjennom hvordan jentene (guttene) i din klasse er når det gjelder det å snakke negativt om noen eller til noen eller gi andre signaler som forteller noen at de ikke er ok. Tenk også over hvem som utestenger eller overser hvem.

I høyre kolonne skrives navnene på alle som deltar i elevsamtalene. I kolonne to skrives inn de elevene informanten mener elevene i kolonne 1 snakker negativt om ukentlig eller oftere. I kolonne tre skrives inn de elevene i kolonne 1 informanten mener snakker negativt til eller om av og til osv...

Denne eleven;	snakker negativt om eller til denne eleven:		utestenger /overser denne eleven:	
	Ukentlig eller oftere	Av og til	Ukentlig eller oftere	Av og til

(Legg til så mange rader som det er elever som delta i elevsamtale)

Spørsmål 10

Jeg har forstått det sånn at ..... særlig ofte får negative kommentarer og signaler fra andre, og jeg synes det ser ut som hun (han) blir utestengt av mange. Har du samme oppfatning?

Spørsmål 11

Si noe om hva det er som blir sagt negativt om.....
Kom med konkrete eksempler på hva som blir sagt.

Spørsmål 12

Har du selv opplevd at ..... er sånn som det blir sagt, eller er det bare blitt deg fortalt?

Spørsmål 13

Hvis det bare er rykter. Hvem hørte du det fra?

Spørsmål 14

Hvem synes du bestemmer mest og minst av jentene (guttene) i klassen? Hvem er mest populære?

Ranger de tre med nummer. Hvis du synes noen bestemmer akkurat like mye, er akkurat like populære, gir du dem samme nummer.

	Bestemmer mest	Bestemmer minst	Mest populær	Minst populær
1				
2				
3				

Spørsmål 15

Hva kan skje hvis du sier at du er uenig med den som bestemmer?

Spørsmål 16

Er det noen av jentene (guttene) i klassen det er spesielt viktig å være enig med for at du skal ha det greit på skolen?

Spørsmål 17

Er det vanskeligere for noen å være uenige med den som bestemmer mest enn det er for andre?

Spørsmål 18

(Om eleven bare har svart ja på spørsmålet uten samtidig å nevne hvem det er vanskelig for)

Hvem i klassen er det vanskelig for?

Spørsmål 19

Hva skjer da som gjør det vanskelig?

Spørsmål 20

Er det noen som har det spesielt bra i denne klassen? Hvem er det?

Spørsmål 21

Hva er det som gjør at .....har det så bra?

Spørsmål 22

Hvordan har du det i denne klassen?

Spørsmål 23

Hva er det som gjør at du har det bra /ikke har det bra da?

Spørsmål 24

Er det noen av jentene/guttene du tenker kunne hatt det litt bedre i denne klassen?

Spørsmål 25

Hva er det som gjør at .....ikke har det så godt?

Spørsmål 26

Hva skal til for at .....skal få det bedre, tror du?

Spørsmål 27

Er det ellers noe om kameratskapet i klassen du synes jeg bør vite?

INNBLIKK har som mål å avdekke skjult mobbing og fremskaffe nok opplysninger til at de voksne på skolen blir sikre på hva som foregår, hvordan det skjer og hvem som er pådrivere. Informasjonen i caset som er brukt for å illustrere hvordan INNBLIKK skal brukes er fiktivt, men bygger på en type informasjon og mengde av informasjon som ligner det som har fremkommet i reelle case og gir derfor et realistisk bilde av hva verktøyet kan avdekke.

Når det gjelder å sette en stopper for mobbing, anbefales Zero-modellen fra Senter for Atferdsforskning (SAF) sitt antimobbeprogram. Den har vist seg å ha god effekt. Informasjon om problemløsning i mobbesaker kan lastes ned fra nettet på SAF sine hjemmesider.

Du kan laste ned filen 'samtaleskjemaet mal' og 'sociogram maler' i word filformat ved denne serien. Vær oppmerksom på at dette er malen der kun jenter blir spurt om jenter. Dersom det er gutter eller både gutter og jenter, må skolen selv endre på ordlyden i skjemaet før de setter i gang.

Lykke til i arbeidet!

INNBLIKK er et sosial – analytisk verktøy for ansatte i grunn - og videregående skole. Heftet gir en praktisk innføring i hvordan skolen kan samle inn og analysere informasjon som egner seg til å få innblikk i hva som foregår av positiv og negativ kommunikasjon mellom elever på skolen.

Metodene i INNBLIKK er spesielt utviklet for å avdekke skjult mobbing. Opplysningene som fremkommer gjennom samtale og kartlegging har til hensikt å gi informasjon om hvem som er pådrivere i eventuell mobbing og hvordan plaging i såfall foregår.

Heftet gir en utførlig beskrivelse av hvordan skolen kan observere samspill mellom elever på skolen og gjennomføre elevsamtaler som gir innblikk i hva som foregår. Det gir også en detaljert beskrivelse via case om hvordan opplysninger kan systematiseres og analyseres.

Tove Flack (1957) er utvikleren og forfatteren av Innblikk

Flack er doktorgradstipendiat ved Senter for Atferdsforskning ved Universitetet i Stavanger. Hun har skrevet master oppgave om jentemobbing og forsker nå på skult mobbing blant barn og unge på skolen. Flack er utdannet musikkpedagog, barnevernspedagog og spesialpedagog og har lang erfaring i praktisk arbeid med barn og unge via læreryrket og som saksbehandler i pedagogisk psykologisk tjeneste. Siden 2003 har Flack vært tilknyttet Senter for Atferdsforskning. Hun har lang erfaring fra veiledningsarbeid i Zero (Senter for Atferdsforskning sitt anti-mobbe program) og har arbeidet mye med utadrettet virksomhet for senteret, blant annet som veileder i enkeltsaker knyttet til skjult mobbing. Tove Flack er også kjent som en dyktig foredragsholder innenfor temaet mobbing /skjult mobbing.

Har du spørsmål kan du ta kontakt med forfatteren:

E-mail: tove.flack@uis.no

Tlf. jobb: 51 83 29 09

Mobil: 47 30 37 20